

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NORDSJÆLLANDS KOMMUNES
HISTORISKE
MUSEER
1998
Hjallerup

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

53. Årgang
Julen 1998

Læs nyhederne på vejen

Læs nyhederne mens de stadig er nyheder. Om morgenen på vej til arbejde for eksempel. Så kan du jo gå mere i dybden, når du kører hjem igen. Tager du toget, kan du altid følge med. Selvom det går stærkt.

I toget er tiden din egen

DSB

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Kenno Pedersen og Lars Bjørn Madsen

1998

Treoghalvtredsindstyvende årgang

Udgivet af
Nordisk Forlag
Fabriksvej 4 - 3000 Helsingør
Tlf. 49 22 25 00

INDHOLD

Landstedet Hegnholt - *side 5*

Af Anne Lise Thygesen

Historien om de nordsjællandske flådeeege - *side 9*

Af Lars Toksvig

Glashuset i Hellebækskoven - *side 19*

Af Erik Trolle

Et landsted i Helsingør - *side 22*

Af Annette Kjædegaard

Omkring Maglebjerg i Rude Skov - *side 28*

Af Tormod Hessel

Mit Birkerød - *side 31*

Af Elly Hiorth-Lorenzen

Kystsanatoriet i Munkerup - *side 35*

Af Kate Ulf-Møller

Prinsen - *side 41*

Af Ole Bostrup

Omslaget:

Landstedet Hegnholt kan kun lige skimtes fra landevejen mellem Grønholt og Karlebo Overdrev, men bag den nok så velkendte flyveplads aner man med lidt god vilje Hegnsholts hvide bygninger, som her er fotograferet inde fra haven af den nuværende ejer en iskold vinterdag. Hegnholt, der oprindeligt er opført efter tegninger af den berømte danske arkitekt C.F. Hansen, har i tidens løb gennemgået væsentlige til- og ombygninger, ikke alle lige vellykkede, men takket være det nuværende ejerpar Lise og Niels Fennet, er Hegnholt blevet nænsomt restaureret, så historien atter er blevet levende. Og den serveres for læserne af kunsthistorikeren Anne Lise Thygesen i den indledende artikel. Foto: Niels Fennet.

Eftertryk af artikler i
Folk og minder fra Nordsjælland
er kun tilladt i uddrag og med
kildeangivelse.
Papir: Profimago
Sats: Nofo Print
Repro: Nofo Print
Tryk: Nofo Print
Omslagskaching: Uttenthal A/S

ISBN: 87-88245-58-6

Landstedet Hegnsholt

Af Anne Lise Thygesen

Det gamle fine landsted Hegnsholt ved Grønholt er oprindelig opført efter tegninger af arkitekt C.F. Hansen, men er senere væsentligt ombygget. Til Hegnsholt hører også Grønholt Flyveplads, som den navnkundige bilforhandler Bohnstedt-Petersen anlagde i sin tid som ejer af landstedet.

Mens det vrimler med landsteder fra slutningen af det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede i Københavns omegn, er Nordsjælland præget af at have været krongods, ingen herregaarde og få landsteder. Et af disse få finder man ved Grønholt syd for Fredensborg. Eller rettere man finder det ikke uden videre, for Hegnsholt ligger med sine hvide mure godt skjult af store gamle træer i en prægtig have, øverst på en skraaning for-

an Grønholt Hegn som den fjerde fløj i den lave, trelængede avlsgaard.

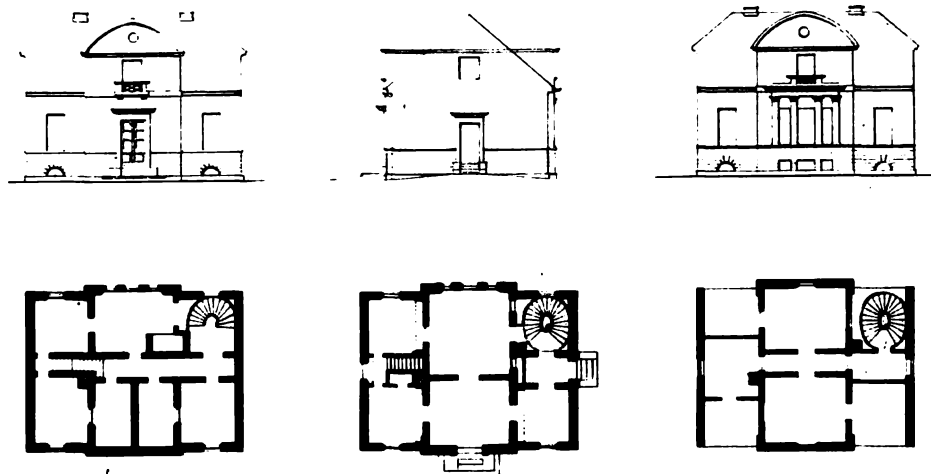
Det særprægede hus med de to store spidsbuede gavlkviste på begge facader fører ikke umiddelbart tanken hen på den store klassicist C.F. Hansen, men det var ham, der oprindeligt tegnede det til overhofmarskal Adam Wilhelm Hauch. Hauch havde som mange højtstående, aristokratiske embedsmænd under Enevælden en vidtspændende

karriere. Han blev staldmester og chef for Frederiksborgstutteriet, hvad der var naturligt, han var begyndt som kavalleriofficer, men også det kongelige teater og kapel og den kongelige malerisamling fik han under sig, og som kronen på det hele blev han så overhofmarskal. Ved siden af dette dyrkede han sine naturvidenskabelige interesser på næsten professionelt plan, skrev bøger og holdt forelæsninger om fysik og kemi. Han var en oplysnings-tidens mand og en loyal og streng chef, der dog ikke gik af vejen for en lille affære med en af teatrets aktricer.

I embeds medfør måtte hofmarskallen ofte til Fredensborg. Slottets storhedstid var forbi med dronning Juliane Mariés død, men arveprinsens familie kom der ofte, og af og til også Frederik VI. Frederiksborgstutteriet skulle også passes, så det ville være bekvemt for ham at have en ejendom nær disse steder. I 1812 fik han skøde på bondegården Hegnsholt, også denne havde været krongods og blev i 1799 solgt til Lars Pedersen, der vel havde været fæstebonde, men nu som følge af landboreformerne blev selvejer af sin gård. Hauch fik arkitekten C.F. Hansen til at tegne en ny hovedbygning. De to herrer kendte hinanden godt fra et årelangt samarbejde i slotsbygnings-kommissionen, der varetog genopførelsen af Christiansborg Slot efter branden i 1794. Hansen publicerede huset som »Landhuus ved Frederiksborg« i »Samling af forskellige offentlige og private Bygninger tegnede ....af C.F. Hansen«, tvl. 93, den eneste tegning, der findes til huset fra hans hånd.

Tegningen viser et ret beskedent hus. Hauch hørte ikke til de rigeste, og da han var barnløs, var hans og fruens pladsbehov ikke så stort. Huset er i en etage over en høj kælder, begge facader har en midtrisalit, der føres op som en slags gavlkvist, der afsluttes - ikke af en klassisk trekantet »tempelgavl« - men af

Tegning til Hegnsholt som oprindeligt bygget: Fra »Landhuus ved Frederiksborg« i »Samling af forskellige offentlige og private Bygninger / Tegnede og under specielt Tilsyn udførte af Christian Frederik Hansen.« København 1824. Tvl. 93.

Den oprindelige del af huset i akse, der dannes af havens gamle træer.

en rundbue med et let knæk. Brandtaxationen fra 1815 fortæller, at huset var grundmuret, og at taget var et straatag med halvvalm og vinduerne »engelske« d.v.s. skydevinduer.

I risalitterne sidder mod haven en ret smal glasdør og mod syd, mod garden, et stort vindue inddelt af doriske pilastre i et bredt midtfag og smallere sidefag. Det er et typisk C.F. Hansensk træk, som ogsaa ses f.ex. paa hans eget hus paa Palmillen i Altona, hvor han havde sin gerning, indtil han blev kaldt hjem til de store opgaver med Christiansborg og Raad- og Domhuset.

Planen er smuk regelmæssig, næsten som i en villa af Palladio, den italienske 1500-tals arkitekt, der var C.F. Hansens store forbillede: de to store midterrum er omgivet af mindre kvadratiske rum i hjørnerne. Et af disse rummer den endnu bevarede fine ovale trappe, der gaar fra forstuen ved den daglige indgang i

vestgavlen. Der er træer i denne plan, der maaske kan undre i dag; at havestuen, hvorfra man har den dejlige udsigt ned gennem haven og ud i landskabet mod nord, kun har en glasdør, mens salen mod syd har et stort vindue, der vender mod gaardspladsen med avlsbygningerne.

Men maaske har brugen af rummene og hele anlæggets orientering været en anden. I brandtaxationen foretaget 1815, da det nye hus var under tag, omtales det som det »Sønden for Gaarden beliggende Lyststed«, og et matrikelkort fra 1813 viser bygninger længere mod nord, nærmere ved vejen gennem Grønholt by. Til gengæld viser det ingen bygninger, hvor Hegnsholt nu ligger. I J.C.B. la Cours »Danske Gaarde« IV, fra 1907 staar: »Avlsgaarden brændte i 1828 - den laa noget borte N. for Haven .... De ny Avlsbygninger lagdes op mod Hovedbygningen.« Er dette rigtigt, vendte

salens vindue altsaa ikke ud mod en gaardsplads, til gengæld gjorde »havedøren« det, omend garden da laa længere borte, og Hauchs lyststed laa altsaa alene ovenfor skraaningen. Det ville være mere i overensstemmelse med C.F. Hansens sædvanlige praksis. Han foretrak, som det ses ved hans mange landhuse udenfor Altona, at herskabshuset laa isoleret i haven. Forøvrigt havde de heller ikke egentlige havedøre, men ligesom Hegnsholt en indgangsdør til en vestibule. Foran den er man kørt op, naar man ikke brugte den daglige indgang i vestgavlen. Opfattelsen af inde og ude var en anden end vores. Enten var man det ene sted eller ogsaa det andet. I haven spadserede man eller satte sig paa en helst lidt fjerntliggende bænk og læste en roman, man holdt maaske en fest, men vi skal ikke forestille os hofmarskallen siddende i en liggestol med pipe og avis lige uden for døren som i en slags udestue.

Det paa sin vis ganske konventionelle klassicistiske hus har alligevel sin helt egen karakter i forhold til Hansens landhuse ved Altona. Det har med den frontonkronede risalit over den høje kælder en for klassicismen usædvanlig betoning af højden i forhold til bredden, saa det trods sin lidenhed har virket dominerende. Men en mere praktisk grund har nok ogsaa været, at en familie som Hauchs har krævet tilpas højloftede rum - og køkkenet anbragt i kælderen væk fra herskabet.

Helt fremmed var den vertikale betoning dog ikke for C.F. Hansen, den sporedes ogsaa i hans nu nedrevne Vilhelmsdal ved Strandvejen i Hellerup, en svag mindelse om den interesse for gotikken, som selv han fik i sine ældre aar. I den henseende maa de høje spidsbuede gavle, huset fik senere, siges at være i pagt med intentionerne. Straatage havde han brugt allerede i 1790'erne, da Rousseaus tanker om en tilbagevenden til naturen og den landlige idyl var meget populære.

Hegnsholts nordfacade med de nyere udvidelser. Den tilbyggede del ses til højre.

Mod hypotesen om det fritliggende hus taler, at der ifølge oplysninger fra den nuværende ejer, Niels Fennet, under de omfattende restaureringer, han har foretaget, er fundet meget ældre fundamentrester under saavel hovedhus som gaardens vestre længe.

Opklaringen vil fordre videre undersøgelse af baade bygninger, skriftlige kilder og gamle kort. Den østre længe er nyere, dens placering er bestemt af den udvidelse af hovedbygningen, der vil blive beskrevet nedenfor.

Hauch solgte Hegnsholt i 1828, samme aar som avlsgaarden brændte, til justitsraad Callesen, der straks solgte den videre til en købmand Lütken. Maaske har de ikke orket genopbygningen.

Hegnsholt skiftede herefter jævnligt ejer, indtil det i 1881 blev købt af cand.phil. senere kammerherre G. Grüner og i 1894 kom ud for en

voldsom omvæltning. Grüner fandt huset for lille, og det problem løste han ved med mere praktisk end æstetisk sans at fordoble det i bredden. Dublere det, skulle man maaske sige, da huset nu fik hele to af de karakteristiske gavle paa hver side, det tredelte vindue blev til to »Dannebrogsvinduer« omgivet af pilastre, og motivet gentages paa begge facader. I midten mod det, der nu var gaarden, kom en dør ind til den høje kælder. Mod haven bevaredes den gamle dør, men en terrasse blev anlagt foran den omgivet af et brystværn med piller og et rhombegitter som dét under C.F. Hansens franske vinduer. Paa loftet skaffede man mere plads ved at erstatte det »bondske« straatag med mansardtag tækket med sorte tegl. Gavlkvistene fik bliktag og blev suppleret med almindelige kviste i mansardtaget.

Men det blev ikke herved. Paa et vist tidspunkt, nok endnu under

Grüner, der beholdt huset til 1916, har afdækningen af gavlkvistene maaske vist sig at være utæt, i hvert fald forhøjedes buen til en høj, helt gotisk spidsbue, der ogsaa fik tegltag, og der kom to kvadratiske vinduer i hver risalit med tunge nybarokke balustre under. Samme balustre ses i brystværnet om terrassen, der nu er blevet forlænget og har faaet en dør ogsaa i den anden risalit, og ligeledes om den store pillebaarne altan midt paa syd(gaard-) facaden. Forskellige fotografier, der ikke kan dateres præcist, viser flere ændringer af dekorative detaljer.

Der har udfoldet sig et andet liv nu. Grüners var ikke barnløse, der var brug for mange flere rum, og nu har man siddet paa terrassen med avisen eller drukket morgenthe paa altanen. I det hele taget fortæller husets forvandling en historie om smagens og de sociale forholds udvikling fra Hauchs tid, hvor aristokratiet endnu var med til at give tonen an, og hvor man som opvokset i oplysnings- og revolutionstiden, ikke lagde vægt paa det prangende (ogsaa C.F. Hansens herregaarde er uhyre enkle) - og saa til aarhundredets senere del, hvor borgerskabet havde taget føringen og med sans for at vise sin velstand, og arkitekturen, træt af klassicismens regelbundethed, brugte træk fra svundne tiders stil. I aarhundredets sidste aarti var man naaet til barokken, det afspejler sig i Hegnsholts mansardtag, balustre o.s.v., som det gør i talrige rigmandsvillaer af Brummer, Plesner og andre. Arkitekten Louis Hygom skal iflg. Weilbachs Kunstnerleksikon have arbejdet paa Hegnsholt i 1920, et tidspunkt da ny-klassicismen var ved at faa vind i sejlene, men hvad hans indsats var, har ikke kunnet opklares.

De nuværende ejere Lise og Niels Fennet, der er meget interesseret i huset, er begyndt at raade bod paa skiftende tiders forsyndelser mod det klassiske hus, bl.a. er den store

et landsted. Det er et typisk produkt af det Nordsjælland, der ligger indenfor villa- og sommerhusbebyggelserne ved kysterne og langt fra de dertil hørende voldsomt trafikerede hovedveje. Det hører til bøndernes Nordsjælland - og kongens. Grønholt Hegn er stadig statens, »kongens«, og endnu i de store Fredensborgdage i Christian IX's tid holdtes der jagter her. Et lille hus vest for hovedbygningen kaldes den dag i dag »Zarens hus«. Her har de høje herskaber, blandt dem Ruslands zar, maaske holdt rast under jagten.

I overhofmarskallens tid har der nok ogsaa været fornemme gæster i det fine hus og den dejlige store have ved skoven.

Den store stue mod syd, »Kongesalen«, er bragt tilbage til sin oprindelige skikkelse med farver og udsmykning som i Hauchs og C.F. Hansens tid.

C.F. Hansens ovale trappe.

stue mod syd blevet restaureret, saa den fremstaar i alt væsentligt, som den gjorde i Hauchs og Hansens tid, med lyse blaa vægge inddelt af hvide pilastre og smykket med klassiske gipsrelieffer. Ogsaa den fine ovale trappe kan ses endnu.

Nye tider kom til det fredelige Hegnsholt, da den daværende ejer, direktør Bohnstedt-Petersen, omkring 1960 anlagde en lille privat flyveplads paa gaardens jord. Det havde nok moret overhofmarskallen, der var interesseret i fysik og teknik og en fremskridtets mand, omend ikke politisk, men det vakte, - ikke unaturligt - røre blandt Grønholts beboere, som det kan ses i lokale aviser fra tiden. Siden er sندن faldet til ro.

En stor del af Hegnsholts charme skyldes, at det endnu er en gaard, ikke en herregaard og heller ikke blot

Historien om de nordsjællandske flådeegge

Af Lars Toksvig

I Gribskov findes stadig nogle af de ege, der blev plantet efter 1807 til brug for flådens skibe. Nu er de egnede til skovning, men egetømmeret er ikke meget værd i nutidens krigsførelse. Egene er i stedet blevet fredet. Statsskovrider Lars Toksvig fortæller her om baggrunden for disse såkaldte flådeegge.

geri efter slaget på Rheden i 1801 og englændernes ran af den danske flåde i 1807. Konstruktionen og det tømmer og andre materialer, som anvendtes til bygning og udrustning, beskrives tillige med forsyningskilderne for tømmer m.v. Mandskabets forhold ombord er ligeledes berørt. Der er lagt hovedvægt på danske forhold, men for såvidt angår tømmerforsyningen, er forholdene i andre europæiske lande inddraget i et vist omfang.

Under beskrivelsen af den danske tømmerforsyning er der lagt særlig vægt på at redegøre for de anstrengelser, man gjorde sig, for at sikre landets fremtidige forsyning med skibstømmer efter 1807 gennem den storstilede plantning af eg i de danske skove, som fandt sted i den første halvdel af 1800-tallet. Plantningerne er et tidligt eksempel på

Nærværende artikel beskriver - med linieskibet som eksempel - de skibe,

som man planlagde for og gik i gang med at bygge på Holmens skibsbyg-

De store flådeegge, der blev plantet i 1822, er nu klar til brug! Billedet viser flådeegsbevoksningen i Gribskov umiddelbart syd for Krogdalshuset ved Esrum. Bjarke Ørsted foto marts 1992.

gennemførelsen af langtidsplanlægning i de danske skove. Resultatet af denne planlægning, d.v.s. de endnu tilbageværende flådeegsbevoksninger, beskrives.

Linieskibet - flådens stolthed

Linieskibene var flådens rygrad. De fik deres navn, fordi de i kraft af deres størrelse, armering og pansring dannede hovedstammen i søslagenes kamplinier. De største linieskibe var tredækkede giganter med op til 120 kanoner, men flådens »arbejdsheste« var de todækkede, 74 kanoners linieskibe. Herefter kom mindre skibe som fregatter (28-44 kanoner), slupper, brigger og mindre fartøjer. Skibenes konstruktion undergik meget få forandringer gennem 1700 og 1800-tallet, og de største linieskibe voksede kun lidt i størrelse, fordi vigtige dele af konstruktionen allerede fordrede tømmer fra de største ege- og fyrretræer, som kunne findes.

På verdensplan var England i 1790 med 276 linieskibe og fregatter klart den dominerende sømagt efterfulgt af Frankrig med 137 og Rusland med 83. Danmark-Norge havde 48 og Sverige 43.

»Prins Christian Frederik«

I perioden fra 1750 til 1807 byggede man på Holmens skibsbyggeri i København 51 linieskibe og 47 fregatter, hvilket i gennemsnit giver et linieskib og en fregat pr. år. Linieskibene havde en gennemsnitlig levealder på 35 år og fregatterne 25 år. Begivenhederne i 1801 satte gang i skibsbyggeriet. Kølen blev lagt til de tre linieskibe, som er vist i tabellen ovenfor foruden en række mindre fartøjer. Alle tre linieskibe blev bygget efter samme konstruktionstegning.

»Prins Christian Frederik« var 54 meter lang over stævnene, 14 meter bred over tømmeret og havde en dybdegang på 6 meter med et displacement på 2342 tons. Det var det eneste af flådens linieskibe, der

Byggenr.	Navn	Stabelafløbning
86	»Prins Christian Frederik«	1804 (byggeriet blev påbegyndt i 1801)
87	»Prinsesse Caroline«	1805
88	unavngivet	Ikke færdiggjort. Ødelagt af englænderne i 1807

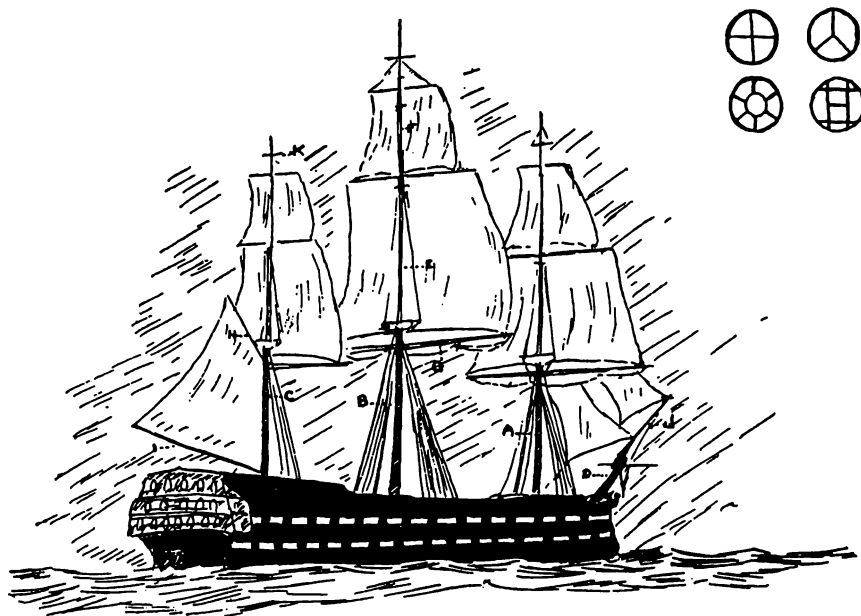
overlevede begivenhederne i 1807 og forblev under dansk kommando, fordi det ikke lå på Holmen i 1807. Det mødte imidlertid alligevel sin skæbne den 22. marts året efter ved Sjællands Odde, hvor det kom i kamp med 2 engelske linieskibe, 1 fregat og 2 kuttere. Efter 3 timer drev det i land på Odden som vrag. 200 mand omkom, herunder den fra slaget på Rheden bekendte løjtnant Peter Willemoes.

Stormasten var omkring 60 meter høj. De to andre master, fokkemasten og krydsmasten var noget mindre. Masterne var sammensat af 3 dele: Undermast, fastestang og bramstang. Stormasten, storraån

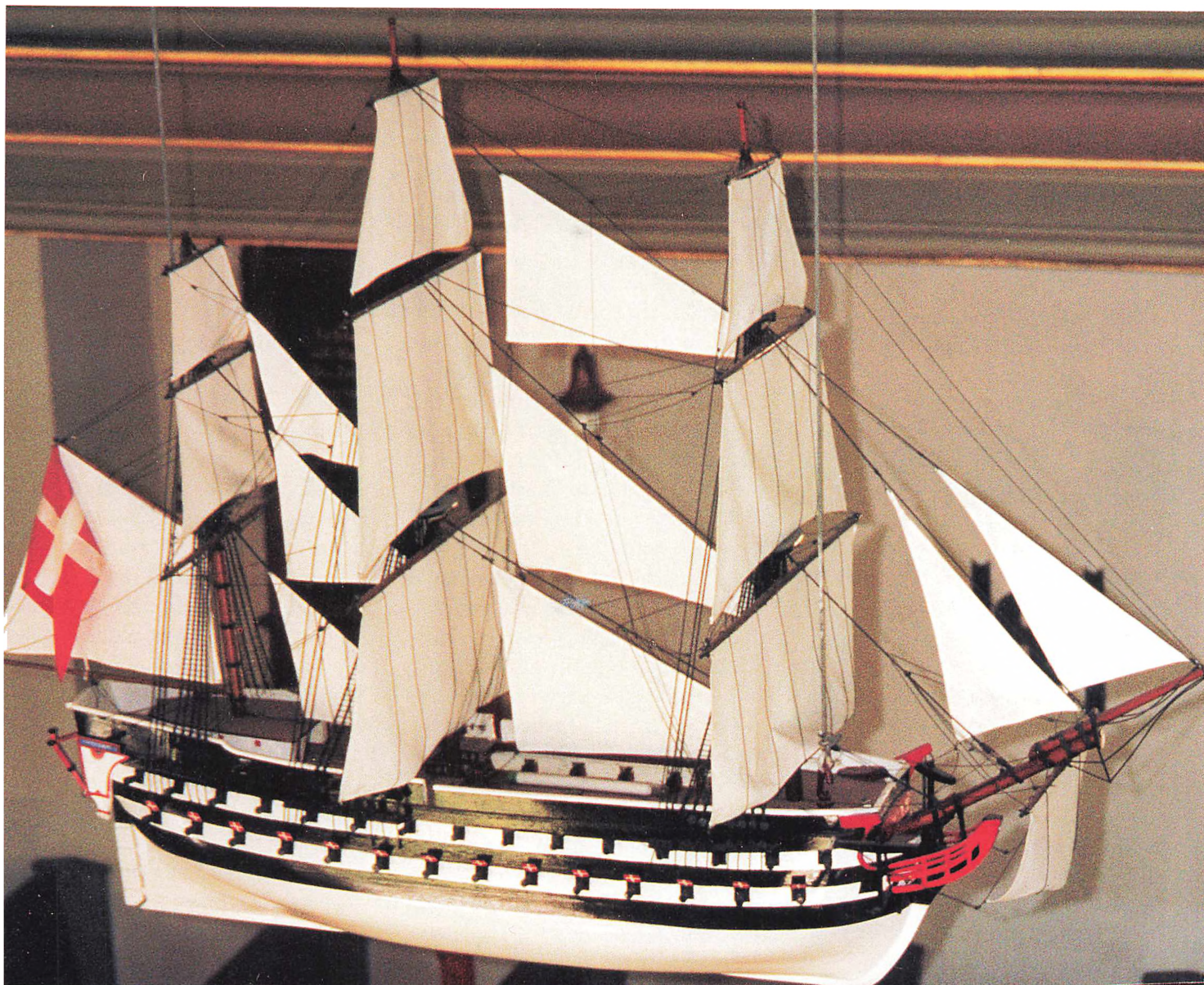
og bovspryd havde imponerende dimensioner.

Til masterne anvendtes næsten udelukkende skovfyr (*Pinus silvestris*). Fyrren fra Riga var den foretrukne. De kvaliteter, man søgte i en mast, var cylindrisk rethed, bøjelighed, elasticitet, styrke, varighed og det rette forhold mellem længde og diameter. Som alle nåletræer producerer fyrren harpiks, som sikrer spændstighed og holdbarhed så længe, den bliver i veddet.

I masterne fra Riga forblev harpiksen i veddet længe efter fældningen. Træerne fra områderne længere nordpå, derimod, producerede for lidt harpiks fra starten, og de hurtigtvoksende fyrretræer fra syden mistede deres harpiks for hurtigt efter fældningen. Ræerne kunne til nød være lavet af gran (*Picea abies*). Som følge af de mange krige blev det i stigende grad vanskeligt at finde træer, der var store nok til de enkelte mastedele, og skibsbyggerne måtte derfor fra 1780'erne ty til at sammensætte masterne af flere stykker træ fra mindre træer (se dia-

På ovenstående skitse af et 74 kanoners linieskib er følgende master angivet: A) Fokkemast, B) Stormast, undermast, C) Krydsmast, D) Bovspryd, E) Stormast, fastestang, F) Stormast, bramstang, G) Storrå, H) Krydsgaffel, I) Mesanbom og J) Klyverbom. Den 33 m lange undermast havde en diameter ved roden på 91 cm og det 20 m lange bovspryd med en diameter på 86 cm, så der var tale om tømmer af imponerende dimensioner. Øverst til højre er vist nogle eksempler på, hvorledes masterne kunne sammensættes af træ i mindre dimensioner.

Model af »Kronprins Christian Frederik« i Damsholte Kirke på Møn. Forf. foto 1998.

grammet). Sådanne sammensatte master havde imidlertid ikke den styrke som enkelttræsmaster havde. Masternes levetid var ikke mere end 7-11 år, tilsyneladende længst for sammensatte master.

Den fremherskende træart til bygning af skroget var eg (*Quercus robur*). Elm (*Ulmus glabra*) og bøg (*Fagus silvatica*) kunne dog også indgå til visse enkeltdele, især under vandlinjen. Fyr blev brugt til dækene. Som det er blevet nævnt voksede de største lineskibe ikke meget perioden igennem. Det er fordi der til fremstilling af visse dele af skrogets konstruktion eller skelet

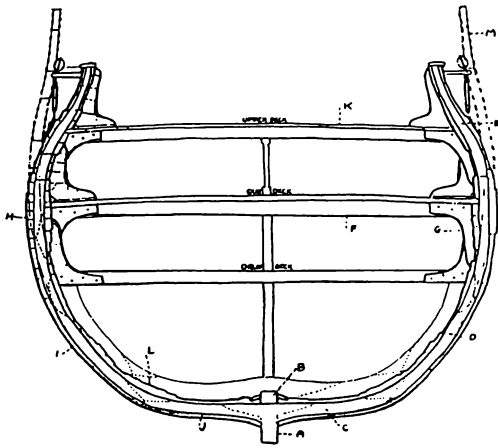
behøvedes træer af en så ekstraordinær form og størrelse, at skovene måtte gennemsøges i måneder og sommetider år for at fremskaffe dem.

Dette vanskeligt fremskaffelige egetømmer var dels meget store plankekævlere og dels naturligt krumvoksede træer og trædele (krumtømmer* se tegningen s. 14). Skrogets konstruktion er skitseret i det på side 12 viste tværsnit af et lineskibs midtersektion.

Kølen (og ovenpå den kølsvinet) var skibets »rygrad«. Den var på grund af sin længde sammensat af flere stykker stort tømmer, ofte af

bøg, med en diameter på op til 50 cm. Kølen fortsatte direkte over i stævnen og agterstævnen. Vinkelret på kølen rejstes skibets spanter eller »ribben«, ca. 60 - 70 stykker. De blev hver fremstillet af flere enkelte stykker krumtømmer. Forstævn og agterstævn var fastgjort til kølen med to meget svære knæ, henholdsvis Krigen og Bjørnen.

Fremskaffelse af tømmeret til agterstævnen gav et særlig vanskeligt problem. Da denne stævn skulle bære vægten af det store rør, kunne den ikke sammensættes af flere stykker, men skulle skæres ud af en enkelt, krumvokset, 12 meter lang

Linieskib med 74 kanoner.
Tværsnit af midtersektionen.

A: Køl	G: Knæ
B: Kølsvin	H: Yderklædning
C: Spant, bundstykke	I: Yderklædning
D: Spant, midterstykke	J: Yderklædning
E: Spant, topstykke	K: Dæksplanker
F: Bjælke	L: Inderklædning

kævlé med en diameter på helt op til 70 cm. Der var også problemer med at fremskaffe stykkerne til stævnen og også til katdavidén, det svære stykke krumtømmer, der holdt ankeret. Til stævnen var Galionen fastgjort, d.v.s. et lavt dæk, som fortil var afsluttet med Galionsfiguren. Knæene, som understøttede de tunge dæk, blev skåret af sammenvoksningen mellem træets hovedstamme og de store grene. Det kunne være et problem, da det oftest kun var fritstående træer, der havde de rigtigt svære grene. Nogle af de vanskeligste stykker at fremskaffe var hæk-bjælke-knæene, som understøttede det rigt udsmykkede agterspejl. Disse to knæ skulle have tykke arme på 3,5 meter, mens de fleste andre knæ kun havde 1 meter lange arme.

De andre slags tømmer som anvendtes til skroget var nemmere at finde. Udenpå spanterne var skibets yderklædning og indenpå den lidt tyndere inderklædning, begge af egeplanker. Dette træpanser af eg målte på det tykkeste sted 75 cm. Dækkene blev båret af bjælker, ofte af fyr. Bjælkerne var som regel sammensat af to stykker, hver 8 meter

lange og med et kantmål på 40 cm. De blev fastgjort til spanterne med de kraftige, krumvoksede knæ omtalt ovenfor. Dækkene var fremstillet af ege- eller fyrreplanker.

Det skønnes, at der til bygning af »Prins Christian Frederik« medgik tømmeret fra mindst 1500 fuldvoksne egetræer.

Ifølge en prisliste fra 1781 udgjorde de samlede byggeomkostninger for et fuldt udrustet linieskib ca. 160.000 rigsdaler eller 1/40 del af statens samlede udgifter på den tid.

Sejlene var vævet af fin hamp (Cannabis sativa). »Prins Christian Frederiks« totale sejlareal var på ca. 2500 m², idet det dog ikke førte alle sine sejl samtidigt. Til skibets rigging hørte omkring 1000 blokke af forskellig størrelse og art, hvorigen-nem løb omkring 30 km tovværk slået af hamp (og ofte af tjæret garn for at modstå råd).

»Prins Christian Frederik« var bevæbnet med 74 forladede støbejernskanoner monteret i raporter af træ. På underste batteridæk 28 stk. 24 pundige (d.v.s. med en kuglevægt på ca. 12 kg), og på øverste batteridæk 28 stk. 12 pundige (d.v.s. med en kuglevægt på ca. 6 kg) med halvdelen i bagbords side og halvdelen i styrbords side. Kanonportene på underste batteridæk var så tæt på vandlinien, at de måtte holdes lukkede i hårdt vejr. De øvrige 18 kanoner var 8 pundige anbragt på skanse og bak. Vægten af kanonerne var ca. 140 tons. Krudtladningen var 5/12 af kuglens vægt. Kanoner og krudt blev fremstillet på jernstøberiet og krudtværket i Frederiksværk. En kanonbesætning var på ca. 8-11 mand afhængig af pjecestørrelsen, og en veltrænet besætning kunne affyre et skud hvert tredje minut.

Bemandingen i krigstid var ca. 600 mand fordelt således: Søofficerer, præst, læge, skibssekretær og proviantforvalter (i alt 25 mand); special- og underofficerer og håndværkere (i alt 50); matroser og artillerister (i alt 400); marine officerer

og underofficerer (i alt 15); marine soldater (i alt 110).

Officerer og specialister havde sove- og opholdssted i kahytter, kamre og lukafer på skansen og øverste batteridæk agter, dog således, at mange måtte finde sig i, at der i deres kahytter og kamre skulle være plads til en kanon eller to. Væggene til lukaferne var løse skodder eller sejl dugsvægge, der hurtigt kunne tages ned i tilfælde af klart skib.

Under sejlads gik mandskabet toskiftevagt delt i henholdsvis Kongens og Dronningens Kvarter. Under frivagten sov, spiste og opholdt man sig på batteridækkene, hvor 56 af »Prins Christian Frederiks« 74 kanoner stod på deres raporter. Måned ud og måned ind måtte de leve på disse dæk, som målte 54 meter fra stævn til stævn, og hvis største bredde var 14 meter. »Loftshøjden« på batteridækkene var ikke mere end 1,70-1,80 meter. Pladsen var meget trang. Hver mand sov i hængekøje på sin bestemte køjeplads, der var omkring 2,20 meter i længden og 40 cm i bredden. Alle sov dog ikke på en gang, idet halvdelen af mandskabet altid var på vagt. Når køjen ikke var i brug, blev den pakket sammen og stuvet af vejen i flinkenettet, som var fastgjort til lønningen på dækket.

Efter »Søe-Spise Taxten« var den daglige madrationen for mandskabet som vist i tabellen side 13.

Menuen var brændevin og brød til morgenmad, ærter med flæsk eller kød til frokost (eller bare grød), hertil øl og brød, og fast hver aften grød, øl og brød. Og dertil så en dagligt udleveret ration smør. Energiindholdet i en sådan kost ligger på 16600 kJ per dag, hvor en voksen mand i dag gennemsnitligt indtager 12500 kJ. I betragtning af det hårde fysiske arbejde ombord har det nok været, hvad der behøvedes. Men det var ensidig kost; urter og grøntsager manglede helt. Hvis man var henvist til denne kost igennem længere tid,

	Gram	Liter
Flæsk og oksekød	320	
Smør	90	
Brød (beskøjter), gryn, ærter, salt, eddike	430	
Øl		1,17
Brændevin		0,06

stak skørbugens spøgelse uvægerligt hovedet frem - før eller senere. Det var svært at holde vandet frisk i træfåde, så den store ølration var en nødvendighed, især i betragtning af den salte kost. Brændevinen ansås for sund, ja ligefrem livsnødvendig.

Forsyningen af skibstømmer til orlogsflåden i Danmark

Under normale forhold blev formentlig omkring tre fjerdedele af det forbrugte egetømmer importe-

ret fra Pommern, Mecklenburg og Preussen, med hovedvægt på leverancer fra havnebyen Stettin. Mastetræ købtes næsten udelukkende i Riga, hvor man også erhvervede store partier af hamp og tjære. Leverancer af fyrretømmer og planker kom derimod fra Norge og Sverige. Leverandørerne var de store internationale handelshuse, ofte gennem en dansk mellemhandler som for eksempel Andreas Bodenhoff og hof-tømmerhandler Aagesen. Blandt handelshusene kan nævnes Zwartz & Hannemann i Danzig, J.J. Vanselov & Compagni i Stettin, J.G.C. Velthusen ligeledes i Stettin og Arnold Piccardie i Vernack, hvoraf de to sidstnævnte blev de største leverandører.

Vender vi os til de indenlandske forsyningskilder, så leverede både de kongelige skove og private skove (f. eks. Vemmetofte Kloster) og til

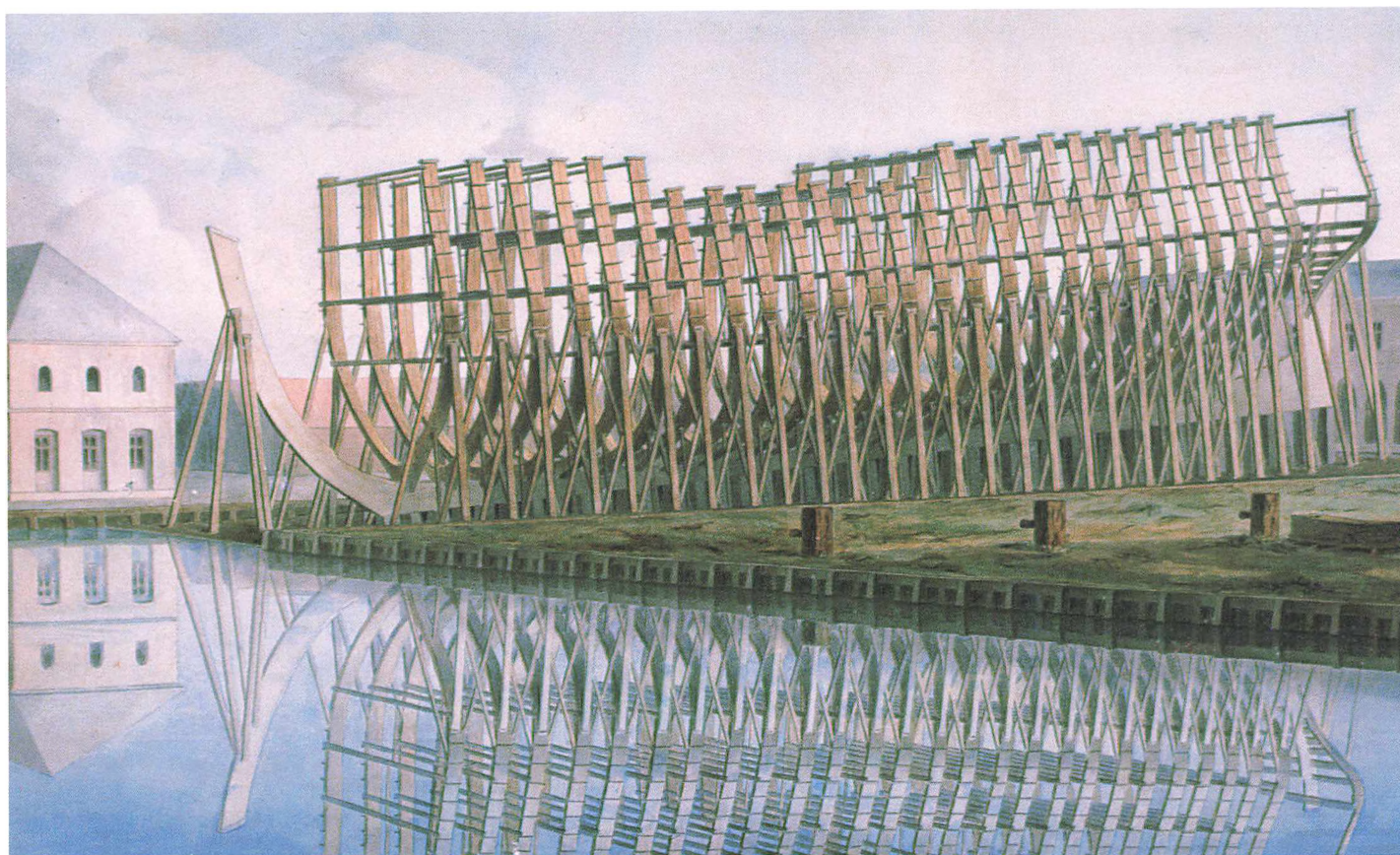
skibsbyggeriet på Holmen, men de kunne langt fra dække behovet. Nåletræ til master kunne slet ikke leveres, da disse træarter først blev indført i de danske skove efter 1763.

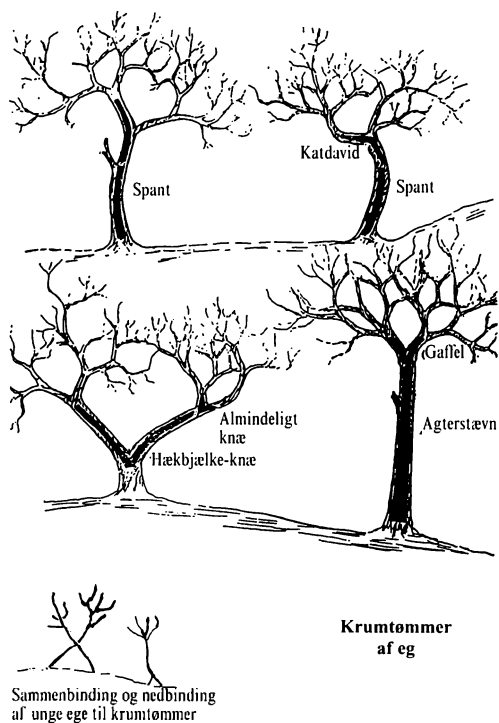
Under de urolige forhold under Napoleonskrigene blev oversøiske forsyninger af skibstømmer og mastetræ mere og mere usikre, og Danmark blev i højere grad end hidtil afhængig af indenlandske forsyninger. Nedenfor beskrives bestræbelserne for at udvide produktionen af dansk skibstømmer i begyndelsen af 1800-tallet.

Skibstømmer fra danske skove - et eksempel på langtidslægning i de danske skove

Produktionen af egetømmer er traditionelt i Danmark foregået ved udnyttelse af de selvsåede egetræer, som fandtes indblandede i naturligt

Orlogsskib under bygning på Holmen, hvor spanterne er rejst og dæksbjælkerne lagt ind. (Sammenlign tegningen side 14). Farvelagt tegning af Zacharias Petersen 1833. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

Tegningen illustrerer, hvordan de forskellige typer krumtømmer blev udskåret af det enkelte træ, og hvorledes man søgte at sammenbinde eller nedbinde de unge træer for at disse senere kunne producere krumtømmer

forekommende løvskove og hegn. Allerede i 1600-tallet begyndte mangelen på egetømmer at gøre sig gældende, og behovet (især til skibsbygning og konstruktionsformål) voksede gennem 1700-tallet, hvilket kunne ses af talrige skovforordninger fra perioden. Trods forordningernes bestemmelser svandt det stærkt ind i forrådet af egetræ, ikke mindst på grund af de mange krige. Omkring år 1800 var skibstømmer i højeste grad en mangelvare.

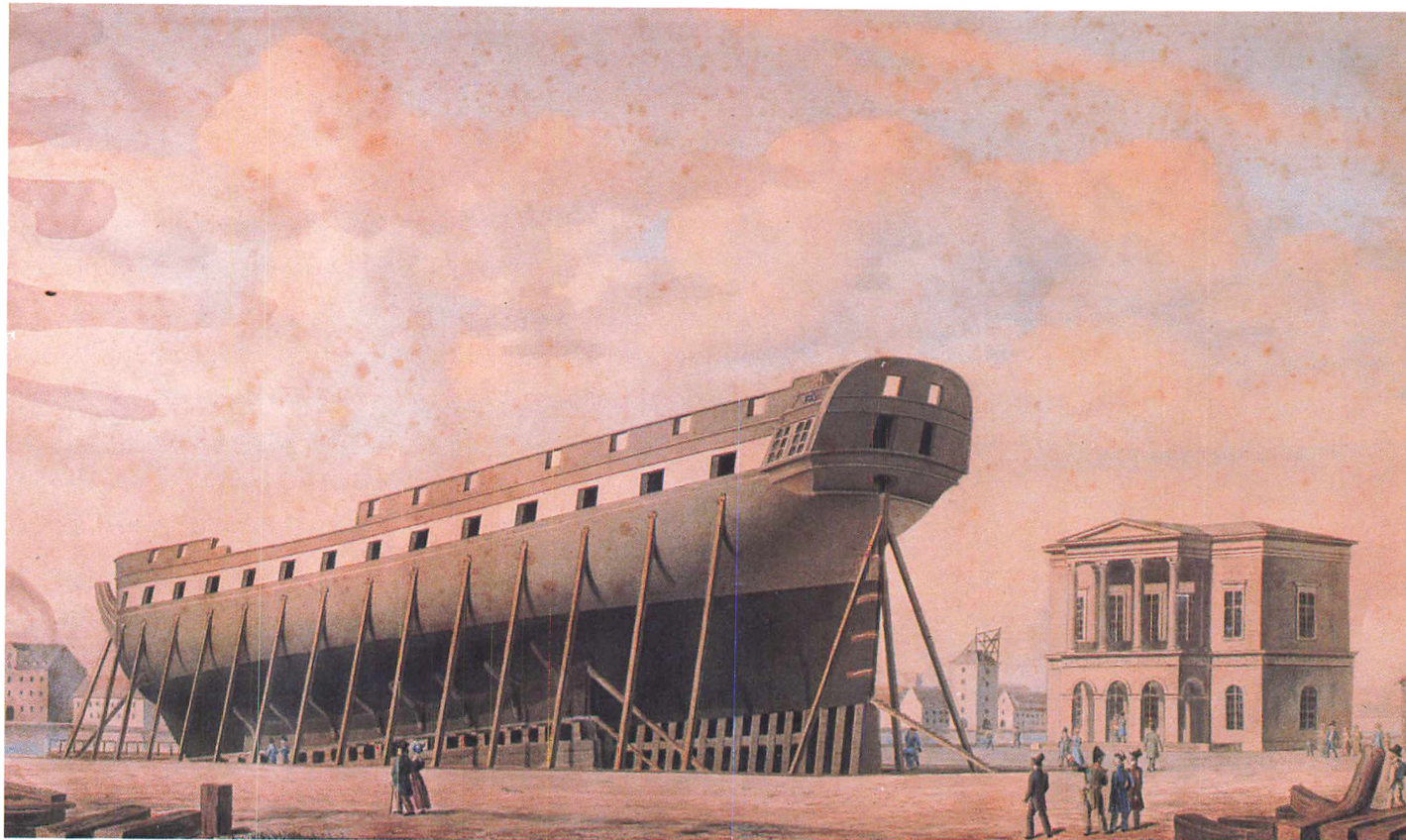
Det vi betegner som det moderne skovbrug begyndte først med den tyske forstmand Johan Georg von Langen, som blev indkaldt til Danmark af Frederik V i 1763. Han påbegyndte et storstilet reformarbejde i de nordsjællandske skove omfattende korttegning, driftsplanlægning, hugst og gentilplantning med en lang række forskellige træarter, herunder eg og flere indførte træarter (blandt andet

de fleste af de nåletræarter, som vi kender i dag). Efter hans død i 1776 gik reformarbejdet dog midlertidigt i stå.

Det moderne skovbrug adskiller sig fra de fleste andre virksomhedstyper ved at have en usædvanlig lang produktionstid.

I den temperede zone er omdrifter (d.v.s. det tidsrum, der forløber mellem plantning og sluthugst) på mere end hundrede år helt almindelige, især blandt løvtræarterne. I Danmark dyrkes bøg og eg traditionelt i henholdsvis 120 og 140 års omdrift. Dette medfører naturligt nok et særligt behov for langtidsplanlægning i virksomheden. På grund af de lange tidshorisonter giver gennemførelsen af det planlagte imidlertid en række særlige problemer. Et godt eksempel er den produktion af egetømmer som påbegyndtes i begyndelsen af 1800-tallet.

Orlogsskib under bygning på Holmen og klar til søsætning. Man kan forestille sig, at der er tale om det samme skib, som er gengivet på side 13. Farvelagt tegning af Zacharias Petersen 1834. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

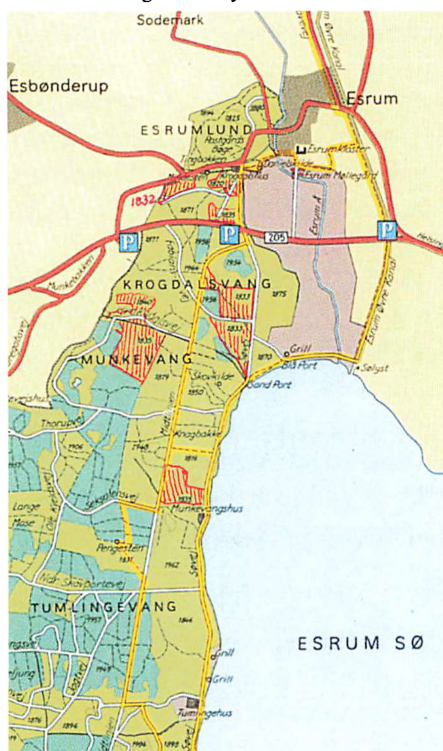

Nedenfor beskrives de krigsbegivenheder i begyndelsen af 1800-tallet, som fremprovokerede et akut behov for skibstømmer, den planlægning af nye egeskove, som dette medførte, og planernes gennemførelse i form af den plantning af eg, som fandt sted i de danske skove i første halvdel af 1800-tallet. Til sidst funderes der over, hvilke erfaringer der kan udledes af denne gamle historie.

Slaget på Rheden 1801

Danmark-Norge forsøgte at holde sig neutral under Napoleonskrigene. I december 1800 oprettedes et væbnet forbund mellem de neutrale stater Danmark-Norge, Sverige, Rusland og Preussen med det formål at sikre medlemsstaternes mulighed for fortsat at udøve den handel og skibsfart, som under de urolige forhold var blevet både givtig og risikabel. Der var blandt andet enighed om, at deltagerne ikke ville tillade de krigsførende magters visitation for kontrabande af handelsskibe,

Skovkort med flådeegsbevoksningerne markeret. Skov- og Naturstyrelsen 1998.

konvojeret af forbundets orlogsskibe. England reagerede hurtigt på denne provokation. En stor engelsk flåde under kommando af Admiral Sir Hyde Parker og dennes Viceadmiral Lord Horatio Nelson løb ind i Øresund den 30. marts 1801. Størstedelen af den danske flåde lå aftaklet i lejet på Holmen, men de demonterede skibe blev i hast varpet ud og forankret i en linie på Københavns rhed. Den 2. april om morgenen ankrede den engelske flåde op ud for den danske linie, og kampen begyndte. Kl. 13 var englændernes (og danskernes) tab så store, at admiral Parker signalerede en ordre til Nelsons fartøj om at afbryde kampen. Nelson satte imidlertid »kikkerten for det blinde øje« med sin berømte bemærkning til den anden officer på broen: *»You know Faley, I have only one eye - I have the right to be blind sometimes. I really do not see the signal«*, ignorerede signalet og fortsatte kampen. Kl. 16 blev der indgået våbenstilstand, og den engelske flåde fik bragt sine egne og et antal erobrede danske skibe med krigsfanger i sikkerhed. Efter denne begivenhed var Danmark så svækket, at man måtte gå ind på Englands krav om, at den danske handelsflåde var underlagt engelsk visitationskontrol.

Slaget på Rheden understregede orlogsskibets betydning for landets sikkerhed og gav en alvorlig baggrund for driftsplanen af 1804 for de nordsjællandske statsskove, der bestemte, at der på længere sigt skulle dyrkes eg på ca. en tredjedel af det nordsjællandske skovareal og for fredskovsforordningen af 1805.

Englændernes ran af flåden i 1807

Styrkeprøven mellem England og Frankrig tog til i intensitet. I 1807 opfordrede Frankrig de neutrale lande, herunder Danmark, til at spærre deres havne for englænderne og erklære dem krig. Englænderne - på den anden side - forlangte gennem deres særlige udsending, Francis Ja-

mes Jackson, at få den danske flåde udleveret. Hvis ikke dette skete, ville København blive bombarderet. Til opbakning af dette krav sendte England Napoleonskrigens største invasionsflåde ind i de danske farvande i begyndelsen af august. Den danske regering var i vildrede - det var valget mellem pest eller kolera. De efterfølgende begivenheder fremtvang et valg. Den 16. august land-satte den engelske flåde i Vedbæk 31.000 veltrænede kampsoldater under General Arthur Wellesley, (den senere Lord Wellington) - og en belejring af København blev indledt. Byen blev bombarderet 2.-5. september. Henved 2.000 mennesker omkom, og byen blev hærget af brande. (Desværre skulle sådanne terrorbombardementer af civile senere blive almindeligt forekommende i krigssituationer). Danmark kapitulerede, og den 21. oktober stod den engelske flåde ud fra Holmen med sit bytte på 17 lineskibe, 12 fregatter, 8 brigger og 31 mindre fartøjer. Forinden da var endnu ikke færdiggjorte nybygninger på Holmens skibsbyggeri blevet ødelagt, og beholdningerne af skibstømmer og andre materialer fjernet. Der var tårer i øjnene og knyttede næver i lommerne, da de danske søofficer måtte se deres skibe blive ført bort med engelsk besætning. I den følgende tid blev desuden 500 dansk-norske handelsskibe beslaglagt i engelske havne, eller opbragt. Danmark havde herefter ikke andet valg end at gå ind i krigen på Frankrigs side.

Allerede 3 dage efter flådens ran blev der udstedt forbud mod udførsel af egetræ fra Danmark og Norge, og i den følgende tid sikrede admiralitetet sig et stort antal ege på roden i de private skove. Træerne blev mærket og betalt, men adskillige af disse fik lov at blive stående i mange år, de såkaldte »marineege«. Samtidig blev de private skovejere opfordret til at plante eg i skovene, og statens egeplantning gik i gang med fuld styrke. De dengang (indtil ca. 1860)

Flådeegsbevoksninger i Nordsjælland						
Distrikt	Anlagt før 1807		Anlagt 1807-1860		I alt	
	Hektar	Stamtal	Hektar	Stamtal	Hektar	Stamtal
Frederiksborg	9	400	123	4.900	132	5.300
Jægersborg	74	2.900	71	2.900	145	5.800
Kronborg	9	400	51	2.000	60	2.400
København	19	800	15	600	34	1.400
Tisvilde	4	200	20	800	24	1.000
I alt	115	4.700	280	11.200	395	15.900

anlagte egebevoksninger tilligemed de bevoksninger, der var anlagt i årene forud for 1807, kaldes »flådeskove« eller »flådeegsbevoksninger«.

Kanonbådskrigen

Efter nederlaget i 1807 indledte Danmark en kamp mod det engelske søherredømme med en improviseret »flåde« af nybyggede kanonbåde. Kampen varede ved, indtil der efter statsbankerotten i 1813 blev undertegnet en fredsaftale med England i 1814.

Næsten 200 kanonbåde blev søsat under krigen, mange helt eller delvis finansieret ved private bidrag. Det var korte, bredbagede fartøjer med en drabelig kanon i stævnen, mandskab på op til en snes mand og en mast, der kunne rejses, hvis vinden var gunstig.

Tilbageværende flådeskove

Den teknologiske udvikling medførte, at mange flådeegsbevoksninger alligevel ikke blev benyttet, som det oprindeligt havde været hensigten.

I 1990 blev det opgjort, at der stadig var knapt 3.000 hektar egeskov tilbage i Danmark, som var anlagt før 1860. Som det fremgår af tabellen herover, ligger 13% heraf på de fem nordsjællandske statskovdistrikter.

Knap tre fjerdedele af de nordsjællandske bevoksninger er anlagt efter 1807, flest på Frederiksborg distrikt i Gribskov. Disse bevoksninger er i dag 140-190 år gamle og har derved forlængst nået en alder

og størrelse, hvor de kan give godt skibstømmer.

Hvis man omregner til rundt træ i skoven den mængde egetræ, som antages at have været anvendt til bygning af de i 1807 beslaglagte orlogsskibe, skønnes det at svare til 40.000 gamle træer eller den stående masse på ca. 1.000 hektar moden egeskov. Lægges de beslaglagte handelsskibe til, fordobles tallene. Selvom vi altså, som et tankeeksperiment, huggede al gammel eg i Nordsjælland, kunne vi derved alligevel kun fremskaffe 40% af det træ, som ville være nødvendigt, hvis vi i dag besluttede at genopbygge hele den tabte flåde. Den resterende del af træet, plus hvad der medgik til de beslaglagte handelsskibe, kunne formentlig findes i den øvrige del af landet, men så ville der også stort set være gjort rent bord!

Et nyligt forsøg fra skovvæsenets side på at få flåden til at overtage de træer, som de bestilte i 1807, blev ikke kronet med held! Træerne vil dog under alle omstændigheder ikke blive hugget! Efter en henvendelse fra Danmarks Naturfredningsforening i 1979 blev 260 hektar af de Nordsjællandske flådeegsbevoksninger administrativt fredede med henblik på bevaring som sluttede bevoksninger. Hovedparten af den resterende del må i dag også antages at være sikrede mod afdrift gennem lignende driftsplanmæssige bindinger.

Ønsker man at finde nogle af de gamle bevoksninger er Gribskøvs

nordøstlige hjørne syd for Esrum et godt sted at begynde. Her ligger 7 flådeegsbevoksninger anlagt i perioden 1822-1840, i alt 23,30 hektar, indenfor en afstand af 1½ km fra parkeringspladsen ved Frederiksværksvej. (Se kortet s. 15).

En af de største og flotteste, »Lord Nelsons Eg«, står lige syd for Krogdalshuset.

En skibsbygger fra 1800-tallet ville nok mene, at skovvæsenet har et problem med disse bevoksninger, som har været anlagt som plantager, og som er blevet plejet af forstmænd igennem generationer: De giver ikke nok af det svære krumtømmer - træerne er for rette! Egetræerne som står i hegnet mod Esrum Møllegårds marker øst og syd for Krogdalshuset ligner mere de træer, som tidligere fandtes i den gamle naturskov, og som gav mere krumtømmer. Nogle af dem, der står tæt på Krogdalshuset er meget gamle: Allerede i Christian den V's matrikel fra 1680'erne beskrives de som store træer.

Hvad kan man lære af denne gamle historie, og hvad sker der i fremtiden?

Nutidens forstmænd har det privilegium, at de i bagklogskabens lys kan gennemgå det faktiske forløb af de driftsdispositioner, som deres forgængere igangsatte for næsten 200 år siden og afprøve holdbarheden af de forudsætninger om fremtidens samfund, som lå til grund for disse dispositioner.

Det bliver derved åbenbart, at den historie som er fortalt ovenfor på forbilledlig vis illustrerer:

- De lange produktionstider, som er skovbrugets særkende og det derfor følgende behov for en meget langsigtet planlægning i dette erhverv.
- At samfundsudviklingen gør det særdeles vanskeligt at bedømme efterspørgslen på produkter, som først bringes på markedet 140 år

efter, at produktionen af dem er påbegyndt!

Trods det på sin vis nedslående resultat af tidligere tiders planlægning plantes der imidlertid stadig eg i Danmark - og endda i stigende grad. Kvalitetseg er i dag efterspurgt af møbelindustrien. I 1997 var 15% af arealet på de 5 nordsjællandske distrikter plantet med eg. Vi er stadig et godt stykke fra målet i driftsplanen af 1804, men vi er på vej!

Vi forstmænd skal imidlertid gøre os klart, at vi selv står i det samme dilemma som forgængerne i begyndelsen af 1800-tallet, når vi i vore dage planter eg: Hvad er det for et samfund, som skal aftage de kævler, som bliver klar til levering om 140 år?

Uanset om vi kan lide det eller ej, må vi gøre os nogle tanker om markedet for skovens produkter til den tid. Her er nogle af vores argumenter for en udvidet plantning af eg (og andre løvtræarter) på bekostning af det hidtidige alternativ, rødgran:

- *Træproduktion.* Hvilke træprodukter vil folk efterspørge om 140 år? Lad os til at begynde med antage, at folk om 100-150 år stadig ønsker møbler, gulve, paneler etc. af løvtræ i deres hjem. Det er naturligvis en afgørende forudsætning, men den forekommer rimelig (- og dog - hvem kunne i 1807 forudse, at skibe kunne bygges af andet end træ?). Vi ved, at udbuddet af kvalitetsløvtræ fra troperne vil falde dramatisk på grund af skovødelæggelse. Hvis vi er enige om, at efterspørgslen efter løvtræ vil fortsætte med at være høj, vil dette medføre, at de reelle priser på kvalitetsløvtræ fra den tempererede zone sandsynligvis vil udvikle sig gunstigt i fremtiden - måske i modsætning til priserne på nåletræ, som er mere udsat for substitution fra andre materialer, og som kan produceres med lavere omkostninger i regioner, hvor løn-

ninger og jordpriser er lavere end i Danmark.

- *Friluftsliv.* I fremtidens samfund må vi gå ud fra, at arbejdstiden for den enkelte vil falde, og at efterspørgslen efter oplevelser i fritiden vil stige. Gentagne undersøgelser viser, at skovene i stigende grad er et af danskernes foretrukne mål i fritiden, og at man foretrækker løvskov frem for nåleskov. Hvis denne tendens fortsætter, vil løvskovene have en vigtig rolle at spille.
- *Biodiversitet.* Nationalt såvel som internationalt er der en voksende interesse for at sikre og bevare den biologiske mangfoldighed, og mon ikke denne interesse fortsætter?. Skovene har en vigtig funktion på dette felt. De seneste årtier har forøget vores viden om truede plante- og dyrearter i skoven, og denne nye viden bekræfter, at danske løvskove, som overvejende består af hjemmehørende træarter, har en langt større betydning for sikringen af den biologiske mangfoldighed end nåleskovene, som består af træarter, der er indførte hertil efter 1763.

Som det ses af eksemplet med flådeegene, har nogle af skovbrugets driftsdispositioner virkninger generationer frem. I det moderne samfund roterer hjulene hurtigere og hurtigere med det resultat, at planlægningshorisonten for både offentlige og private virksomheder har en tendens til at blive kortere og kortere.

Dette kan give endnu større problemer end tidligere i forhold til den langtidsplanlægning, som er nødvendig i skovbruget på grund af produktionsprocessens natur.

Forsyningen af skibstømmer til orlogsflåden i andre europæiske lande

Ligesom Danmark var de store europæiske flådenationer, først og

fremmest Frankrig og England men også de mindre, i vidt omfang afhængige af forsyninger af egetømmer og master fra det baltiske område. Deres egne skove var, ligesom de danske, ude af stand til at opfylde behovet. Indkøbene fandt altså sted i skarp konkurrence de enkelte lande imellem. Desuden konkurrerede flåden med indkøbene til bygning af handelsflådens skibe og almindelige konstruktionsformål på land. Nedenfor skal kort gennemgås træk af forsyningssituationen i England, Frankrig og Sverige.

England

Også i England var de hjemlige skove utilstrækkelige til at forsyne flåden med egetømmer. De fleste skove og levende hegn (hvorfra meget af krumtømmeret blev hentet) var ejet af de godsejere og gentlemen, der også dominerede parlamentet, og de var uvillige til at underkaste sig nogen form for restriktioner i deres fri udfoldelsesret, således som det var blevet gennemført i Frankrig (se næste side). De kongelige skove, især de store områder New Forest, Dean og Alice Holt i Sydengland, var uhyre ineffektivt administrerede og leverede forbavsende lidt til flåden. Englænderne vendte sig derfor også mod Baltikum, Italien og New England (senere Canada) for import af egetømmer. Master måtte hentes i Baltikum. White Pine (= Weymouthsfyr (*Pinus strobus*)) master blev ganske vist tidligt hentet i New England, men den amerikanske revolution satte en stopper for denne import. Nye forsyninger blev fundet i Canada, men de baltiske leverandører var hele tiden afgørende.

Plantning af eg til flåden begyndte tidligt i England. I årene umiddelbart efter 1668 plantedes 4.000 hektar i skoven ved Dean og efter 1698 400 hektar i New Forest. Herefter synes plantningerne at være døet hen indtil regeringen i 1808, på et tidspunkt hvor tømmeret var kritisk, udarbejdede en officiel

plantningsplan. 40.000 hektar skulle successivt plantes til med eg, enten i de eksisterende kongelige skove, eller på jord der skulle købes op.

Frankrig

I Frankrig havde Ludvig den XIV's finansminister Jean Babtiste Colbert allerede i 1669 udstedt en for datidens forhold meget avanceret skovlov, *Ordonnance des eaux et forêts*, som i vidt omfang kunne ses som et forsøg på at sikre de strategisk vigtige tømmerleverancer til flåden. Loven indførte et skovdyrkningsystem baseret på en sikring af skovens naturlige foryngelse, som senere blev efterlignet i Tyskland, og som skulle blive gældende i Frankrig i halvandet århundrede efter. Enkelte afsnit i loven gav flåden meget store privilegier:

- I de (indtil revolutionen) kongelige skove fik flåden forkøbsret på alt træ, der blev fældet og ret til at udvise alt egnet træ, uanset om det måtte stride mod de indførte skovdyrkningsystemer (f.eks. frøtræer).
- Kunne de kongelige skove ikke levere, hvad der behøvedes, fik flåden ret til at udvise, hvad den behøvede i kirkens og private ejeres skove.
- En fjerdedel af kirkens og kommunens skove skulle reserveres til dyrkning af »modne« træer.
- Flåden havde ret til at købe alt egnet tømmer på privat jord indenfor en afstand af 48 km fra kysten og 10 km fra sejlbare floder.

Trods skovlovens gode intentioner måtte den franske flåde alligevel i stigende grad ty til importeret tømmer og mastetræ - omend næppe i samme omfang som for eksempel England. Egetømmeret blev hentet i Baltikum, i Italien, i Albanien og mange andre steder. Gode master

blev hentet i Canada, men ved tabet af Quebec til England i 1763 var det igen Baltikum, der måtte holde for.

Sverige

Selvom Sverige havde nemmere adgang til det baltiske område end Danmark, var der også her - som årene gik - en voksende bekymring for forsyningssikkerheden for skibstømmer af eg. I 1830 oprettedes en særskilt statslig »Ekplanteringsstyrelse«, som skulle sikre de fremtidige forsyninger af eg til flåden. Man havde beregnet, at hvis man plantede ca. 60 hektar om året, ville man over de følgende 200 år (en egeomdrift) have opbygget den ege-normalskov på 12.000 hektar, som skønnedes at kunne dække flådens behov fra år 2030 og fremefter. Plantningerne begyndte på Visingsö i Vättern. Her nåede man at plante ca. 400 hektar; det meste fra 1831-42 og en mindre del i 1850'erne og 1860'erne. Mange af plantningerne står endnu tilbage. En del af disse (175 hektar) er nu kåret som frøavl-bevoksninger for det svenske skovbrug.

Skibstømmer som strategisk reserve

Allerede i 1662 skrev den engelske forfatter John Evelyn følgende om egeskovenes strategiske betydning: »*Since our forests are undoubtedly the greatest magazines of the wealth and glory of this nation, and our oaks the truest oracles of its perpetuity and happiness as being the only support of the navigation which makes us feared abroad and flourish at home*«.

Som det fremgår ovenfor var den opfattelse, som Evelyn gav udtryk for, fremherskende i en række europæiske lande, og egeskovenes strategiske betydning voksede gennem 1700- og 1800-tallet. Det ses af de mange plantningsprojekter i flådenationerne og af den politiske vægt, der fra disse nationers side blev lagt

på at sikre forsyningerne af skibstømmer fra skovene i det baltiske område.

Med tanke på Danmarks strategiske beliggenhed ved indsejlingen til Østersøen kaldte Robert G. Albion ligefrem Øresund for »*The Bottle Neck*« og tilføjede »*this situation [the timber and mast supply problem] made free English access to the Baltic an important part of the nations policy, and on at least a dozen occasions naval expeditions were sent to protect that vital source and natural supply.... the successful attacks on neutral Copenhagen in 1801 and 1807 were part of this same policy*«.

Faktisk havde flådens problemer med forsyningen af skibstømmer dengang en del lighedspunkter med den moderne oliesituation, som allerede påpeget af Albion:

»*Oak, like oil to-day, was a natural product very abundant at the outset, but liable to ultimate exhaustion. The extensive commercial demands for the object encroached on the smaller but more vitally imperative demands of the Navy. For want of an adequate domestic supply, nations sought colonies and exerted diplomatic pressure in those days for ships timber as they do now for oil. Finally there seem to be evidences of faulty policy in regard to the international and domestic oil situation which closely resemble policies that produced serious results in the supply of masts and oak*«.

I 1860'erne var det så forbi med krigsskibe af træ. Jern og stål blev det alt dominerende byggemateriale, og skibstømmer - og dermed egeskovene - mistede med eet slag sin position som strategisk naturressource. De egeplantninger, som - nærmest i panik - blev etableret i Danmark, Sverige og England i den første halvdel af 1800 tallet nåede aldrig at blive modne til brug i flådens skibe. Nogle af bevoksningerne står stadig i skoven - klar til brug.

Glashuset i Hellebækskoven

Af Erik Trolle

Alverdens fagfolk og arkitekturinteresserede finder vej til den verdensberømte arkitekt Jørn Utzons bolig i Hellebækskoven. Huset er selvsagt beskrevet i adskillige bøger og tidsskrifter, men aldrig i lokalhistorisk sammenhæng. Det råder artiklens forfatter, der er en af Utzons nærmeste naboer, hermed bod på.

»Søger De en ensom eller rolig Plet, behøver De blot at gaa ind i Skove som gemmer en Rigdom af Søer. Er De træt af disse, ville forskellige Bække oplive Dem med deres Rislen. Høie med blide Skraaninger, dunkle og stille Dale.«

Således beskriver den senere ejer af Kronborg Geværfabrik Ernst Schimmelmänn i 1768 egnen omkring Hellebæk til vennen August Hennings. Næsten intet er forandret i dag - og dog - dybt inde i skoven ser den vandrende til sin store over-

Jørn og Lis Utzon i Hellebæk. Foto forf. 1995.

raskelse pludselig et moderne hus opført i gule tegl og med fladt tag. En af vor tids store arkitekter, operahuset i Sydneys skaber, Jørn Utzon har her bygget sit drømmehus midt i den natur, som gennem livet var han største inspirationskilde.

Utzon er et venligt, mildt og inspirerende menneske med stor sans for humor. Han taler gerne og er meget interesseret i de mennesker, han møder på sin vej. Men når talen falder på ham selv og hans værker, bliver han undvigende og finder meget hurtigt et andet emne. Det følgende bygger derfor dels på samtaler og dels på, hvad andre skriftlige kilder har kunnet berette.

Jørn Utzon blev student fra Aalborg Katedralskole i 1937. Om sin skoletid siger han: »Faktisk var jeg klassens næstdummeste dreng kun overgået af en ren galning«. I 1942 tog han afgang fra Kunstakademiet som arkitekt. Samme år i december giftede han sig med overlæge Fengers datter Lis. Efter 2. verdenskrig foretog parret en studierejse til Mexico og U.S.A. Her traf de arkitekten Frank Lloyd Wright, der sagde: »Når du skal bygge til dig selv, så find et sted langt, langt ude, og når du har fundet det, så gå ti gange længere ud«.

Om resultatet heraf fortæller Utzon: »Efter talrige cykelture i det Nordsjællandske kom jeg og min kone en dag til en stor lysning i den smukke Hellebækskov. Her var endelig drømmegrunden. Vi spurgte en herre, der præsenterede sig som Frits Pullich, om grunden var til købs. »Det er den netop i dag, hvad vil du give?« spurgte Pullich. »Jeg har 7.500 kr.«, svarede jeg. »Det er ikke nok, grunden koster 10.000 kr., så du må låne«, var Pullichs kommentar. Det blev så aftalen, men hvor stor var grunden egentlig? Pullich gik til den ene side for at afgrænse størrelsen, og jeg gik til den anden side for at få så meget med som muligt. Vi mødtes til sidst på halvvejen.«

17 års skovvækst var blandt de hindringer, der måtte overvindes for at få Harward 306 fra Nordsjælland til Stauning. Foto: Propel nr. 7, 1978.

Grunden blev på 5.850 m², der var således rigelig plads til det 130 m² store hus, til hvilket tegningen var fuldført i februar 1950. Nu fulgte en kamp om at få lov til at bygge midt ude i skoven. For at overbevise myndighederne, samt for at få et overblik over husets plastiske virkning, besluttede Utzon sig for at lave en prøveopstilling i fuld skala. Reklameskilte efter et nylig overstået cykelløb i Forum blev indkøbt, og de store skilte, der målte 5 x 2,5 m blev pr. lastbil fragtet op til Hellebæk. I løbet af nogle dage var »huset« bygget. Da dagen oprandt for den store fremvisning, var hele konstruktionen blæst omkuld. Det lykkedes dog at bygge den op igen, og resultatet var så godt, at embedsmændene fra Tikøb Kommune gav grønt lys for byggeriet. Dygtige lokale håndværkere gik i gang, og familien flyttede ind hos magister Pullich, så de på nærmeste hold kunne deltage i byggeriet. Så snart det var muligt, rykkede Utzons ind i huset, hvor end ikke et transportuheld med ruderne kunne slå familien ud. Hele januar blev tilbragt med sække for vinduerne. Den 13. juni 1952 udstedte Tikøb Kommunes Bygningsskud-

sion bygningsattest på »Beboelseshus, grundmuret, udført i overensstemmelse med kommunens bygningsreglement«.

Der ligger det, huset i Hellebækskoven. Det hus, der skulle blive forbillede for en hel generation af arkitekter, opbygget som et langstrakt

rum med forskellige funktionszoner. Mod nord har huset læ i en mur af gule sten, mod syd åbner det sig med sine store glaspartier helt mod naturen. Rygtet om det utraditionelle hus løber. Snart valfarter folk fra hele Nordsjælland til Hellebæk for at se »Glashuset i skoven«, som det hurtigt døbes.

Flere år senere skulle der komme endnu en sensation til Hellebækskoven. Da sønnen Jan var blevet så gammel, at en knallert blev det naturlige ønske, var faderens usædvanlige svar: »Nej, men du kan få en flyvemaskine!« Som sagt så gjort. Et træningsfly af Harward-typen bliver indkøbt for 1.000 kr. og opstillet nær huset. Endnu engang må alle til Hellebæk, Rygtet løber: »Et fly er styrtet ned«. Som årene gik, voksede arealet, hvorpå flyet stod til med træer, hvilket gjorde det usædvanlige stemningsbillede af det mystiske fly i Hellebækskoven helt fuldendt. Trods sin efterhånden miserable tilstand, blev flyet af kendere anset for meget bevaringsværdigt og blev endelig i 1978 demonteret og via Hornbæk-banen fragtet til Dansk

Jørn Utzons hus midt i Hellebækskoven. Foto forf. 1990.

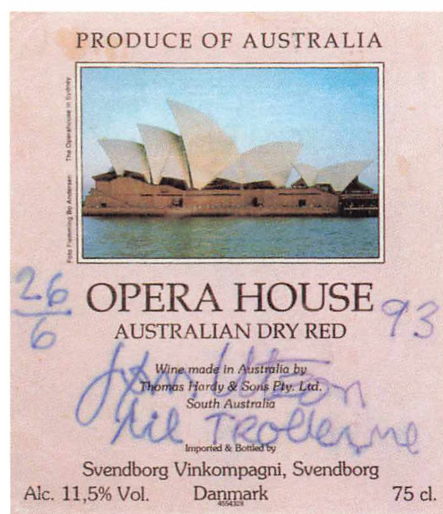

Glashuset i skoven fotograferet i foråret 1990. Foto forf.

Veteranflysamling i Stauning ved Ringkøbing. Her er det nu under restaurering og vil kunne komme på vingerne i år 2000. Men den dag i dag spørges der stadig efter »det nedstyrte fly«.

Huset, grunden og familien bliver forøget. Berømmelsen stiger efter at

Operahuset er langt fra Hellebæk, men Utzons naboskab med denne artikels forfatter fornægter sig ikke.

Utzon i 1957 vinder den internationale konkurrence om et operahus i Sydney. Nu valfarter folk fra hele verden til Glashuset i Hellebækskoven. Som nærmeste naboer oplever min kone og jeg ret livlige sæsoner med store busser på vor smalle skovvej. Tyske-franske-ungarske arkitekter; alle skal de se »huset«. Efter en velbesøgt week-end spurgte min kone en dag Utzon: »Sig mig engang, er du berømt?« »Nej, jeg er f..... berygtet«, svarede Utzon med et finurligt smil.

Huset er et af de faste stoppesteder på Hellebæk-Aalsgaarde Egns-historiske Forenings byvandring i Hellebæk, som ofte ledes af denne artikels forfatter. En søndag var Utzon behørigt informeret om, at en større gruppe ville indfinde sig. Tilfældigvis kom han hjem fra gåtur i skoven, stillede sig bagerst i flokken og hviskede til min kone: »Tys, jeg skal høre, hvad Erik bilder dem ind«.

Efterfølgende fik selskabet den helt usædvanlige ære, at høre Ut-

zons egen beretning om husets tilblivelse. En herre, der konstant havde brokket sig over, at der var for langt at gå, og tidsplanen var over-skredet, fik pludselig et helt andet positivt syn på byvandringen. Tænk at guiden havde fået »Mesteren« selv til at komme og fortælle.

Naboskabet har også fordele. Vi havde købt et parti vin med Operahuset afbildet på etiketten. Da vi møder Utzon i skoven, siger vi for sjov: »Vi skal have stor dyr fest, og vi har købt vin med Operahuset på. Hvis du signerer etiketterne, kan vi tjene pengene hjem«. Næste aften stod Utzon i vort hus, og samtlige flasker blev signeret. Jeg behøver næppe at nævne, at efter festen var alle flaskerne væk.

Lis og Jørn Utzon bor nu det meste af året på Mallorca. Men hvert år vender de hjem nogle måneder til Glashuset i Hellebækskoven, hvor eventyret startede. Her nyder de, på deres daglig vandreture, den nordiske sommer, den danske bøgeskov og det blå sund.

Et landsted i Helsingør

Af Annette Kjædegaard

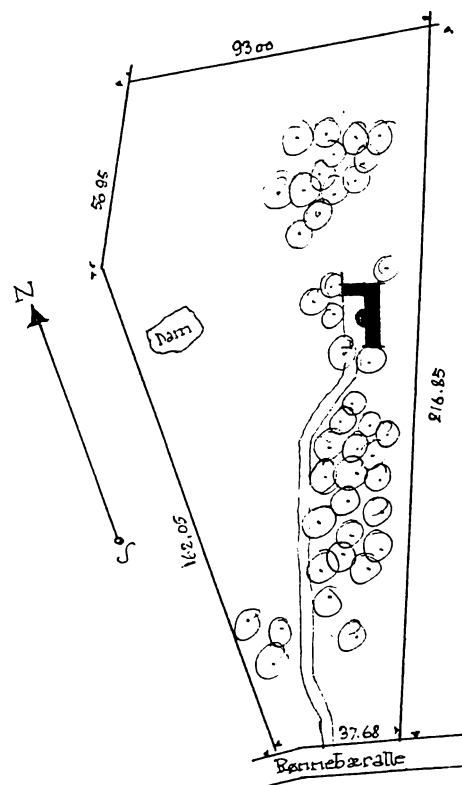
Midt i et parcelhuskvarter i Helsingørs sydlige del ligger et prægtigt landsted tegnet af en af vore store arkitekter Kay Fisker for fabrikant J.W. Friis i 1918. Ejendommens nuværende ejer giver her den del af husets historie, som man ikke kan læse i arkitekturværkerne, hvor det har fundet sin naturlige plads blandt Fiskers arbejder.

Det går alle, som det gik os, da vi så huset første gang: De falder på stedet for dets charme. - Det hus har det hele. -

Det er på een gang stort og lille, dets proportioner er umiddelbart tiltalende, facaderne er rolige, vinduerne ret små, men velplacerede. Tårnets runding med kobbertag og de lette balkoner på tårnet og på de smalle gavle giver huset et romantisk skær, og det har en dejlig varm rød farve. -

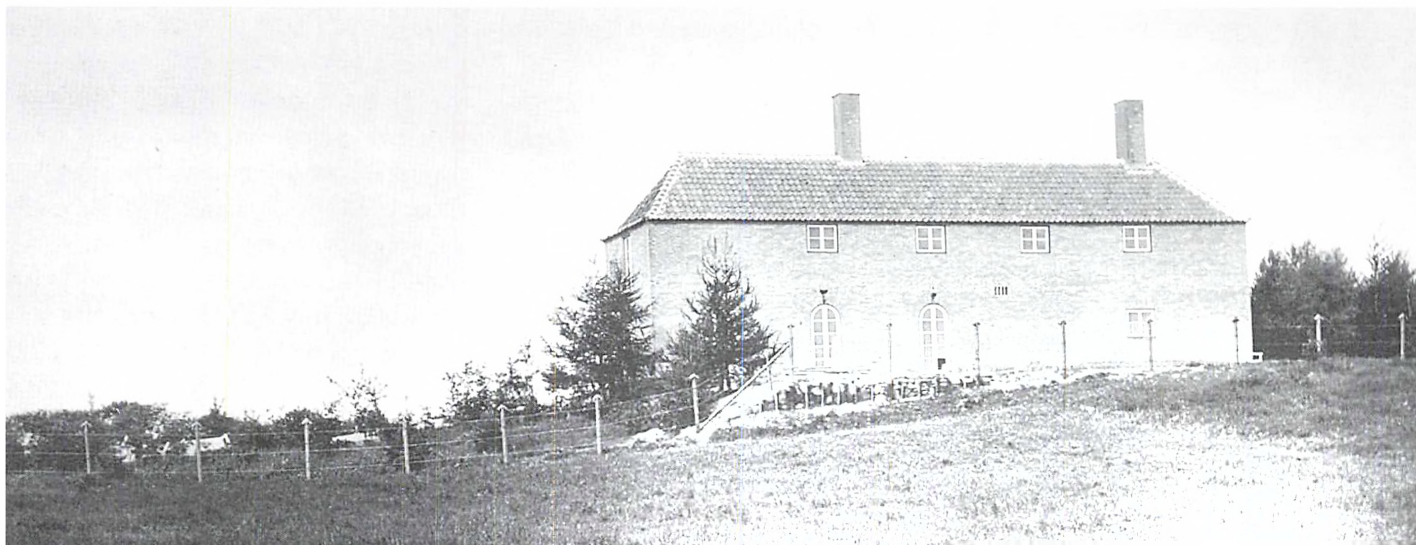
Gårdspladsen og de lavere liggende plæner får huset til at knejse lidt på sin bakke, og det fik da også navnet »Højgaard«.

Altsammen er det træk, der kendetegner virkelig gennearbejdet arkitektur, og gennearbejdet ned i mindste detalje er huset. Utallige smukt udførte skitser vidner om den kærlighed til detaljen i helheden, som arkitekten har lagt i sit arbejde, inden bygherren - og han selv - kunne godkende planerne. Der er blevet

Fabrikant Friis havde erhvervet sig en ganske pæn bid af Helsingørs markjorder til sit nye hus. Grunden, der dengang var omgivet af dyrkede marker, havde indkørsel fra den del af Rønnebær Allé, som i dag kaldes Bøgebakken. Mod øst ligger i dag Andelsboligforeningen Røntoftes huse, og mod vest afgrænses grunden af Valnøddevænget, der er ejendommens nuværende adgangsvej, efter at 10 parceller er blevet solgt fra i tidens løb. Mod nord findes Snerlevej med omliggende bebyggelse. - Kort i Helsingør Kommunes Bygningsinspektorats arkiv.

Det nyopførte hus set fra markerne, hvor nu Andelsboligforeningen Røntoftes huse ligger.

Huset var oprindeligt skitseret af Fisker til at være 1 etage højt, men endte med de nuværende 2 etager. Som disse 2 fotografier viser, er huset stort set ikke forandret i det ydre siden opførelsen.

Farvefotografiet: Carsten Møller 1998.

lavet om og forbedret til det sidste.

Man kunne derfor ud fra alle betragtninger tro, at det var en moden og erfaren arkitekts tegning til et smukt hus på landet, men Kay Fisker var kun 25 år gammel, da huset stod færdigt i 1918!

Arkitekten

Fisker havde allerede som lille dreng lyst til at tegne. Samtidig med at han tog realeksamen, gik han på tegne- og malerskole i København og blev - kun 16 år gammel - optaget på Kunstakademiets Arkitekt-skole i 1909. Han mødte frem den første dag i det matrostøj, som han havde fået til sin konfirmation, og det holdt efter sigende det første års tid. - Alligevel blev han hurtigt gode venner med de bedste i klassen, som både var studenter og havde en praktisk håndværksmæssig uddannelse bag sig. Selv aftjente Fisker sin håndværksforpligtelse som murerlærling i sommerferierne, de første år han gik på akademiet, og det fornemmes som et gennemgående træk i hans byggeri, at han har et solidt kendskab til godt murerhåndværk.

Sin første store opgave som færdig arkitekt fik Fisker, da han sam-

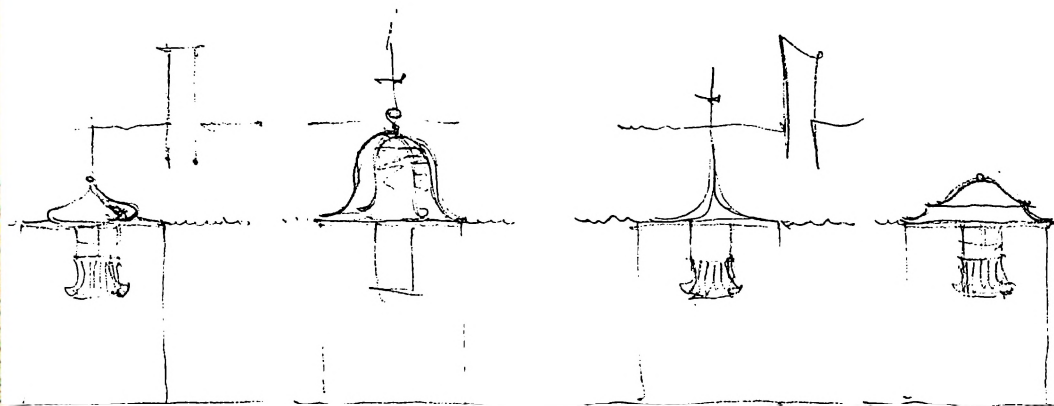

men med den lidt ældre studiekammerat Aage Rafn vandt 1. præmie i en konkurrence om Gudhjem-banens stationsbygninger på Bornholm. De blev indviet i sommeren 1916. Stationen i Gudhjem er i dag kunstmuseum, men samtidig bevaret intakt som stationsbygning med Fiskers og Rafns fine interiører. Christianshøj trinbræt med den lange, smalle huskrop er en direkte forløber for Friis' landsted, og det var en hustype, som han arbejdede med i mange konkurrenceprojekter, inden pumpefabrikant Jul. W. Friis henvendte sig til ham i 1917 med

planer om at opføre en sommerbolig i Snekkersten.

For mig at se er huset det fineste tænkelige danske udtryk for klassicistiske, engelske og skandinaviske byggetraditioner, og Fisker havde da også, sin unge alder til trods, arbejdet på tegnestue hos Povl Baumann, som dyrkede »The English House«, og hos Gunnar Asplund og Sigurd Lewerentz i Stockholm. Han og Rafn cyklede derop, da de var færdige på Bornholm. En ret pæn cykeltur, men de unge mennesker sugede meget til sig undervejs og lavede mange skitser for at

Kay Fisker arbejdede meget med husets detaljer. Her er et eksempel på, hvilke kvaler afdækningen af det trappetårnslignende midtparti gav ham. Oprindeligt havde han besluttet sig for et teglhængt »bispehue-tag« som i Bjernede Kirke (den farvelagte skitse til venstre), men kobberet blev til sidst foretrukket. Her var spørgsmålet blot, hvilken af de utallige muligheder, kobberet giver, han og bygherren skulle vælge. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

fæstne deres indtryk til senere brug.

Kay Fisker byggede ikke særlig mange enfamiliehuse, hvorimod hans mange boligbyggerier igennem 35 år kom til at præge Københavns bybillede: Hornbækhus på Borups Allé, Jagtgården, Fogedgården, Brigadegården, Vestersøhus, Voldparken, Dronningegården, Mødrehjælpens administrationsbygning osv. I mange år arbejdede han tæt sammen med arkitekten C.F. Møller bl.a. på Århus Universitet.

Nordsjælland kan prale af endnu et Fisker-hus, tegnet til brødfabrikant Reinhard van Hauen, opført i 1927-28 i Hellebæk. Der er sket meget indenfor arkitekturen i de ti år mellem Friis' landsted og dette meget »moderne« hus, men det er alligevel umiskendeligt et Fisker-hus.

Stedet

Den grund, som fabrikant Friis købte i Snekkersten, hørte oprindeligt til Kronborg Teglværk, hvis hovedbygning endnu kan ses ved trekanten, hvor Stubbedamsvej udmunder i Strandvejen. I september 1850 er der tinglyst en overenskomst med Helsingør By, som forpligtede ejeren af Kronborg Teglværk til at beplante en vej fra Strandvejen over

Teglværkets jorder til Kongevejen. Det blev med tiden til den flotte Rønnebær Allé. Museumsinspektør Kenno Pedersen skriver i sin artikel om Meulenberg, at de ældste træer ser ud til at være plantet omkring 1850.

Det er ikke så mange år siden, at vi tilfældigvis fik øje på et yndigt maleri på Marienlyst Slot. Det forestiller Rønnebær Allé ved Snekkersten i 1906, og er malet af den nu internationalt berømte maler Vilhelm Hammershøj, og sådan så alléen endnu ud op i 1950'erne. - »Ak, hvor forandret« må man nok sige. Her ligger nu rædslen Meretecentret, klos op ad den fine Sthens Kirke. - Hvad enten man kommer opløftet eller sorgfuld ud fra kirken, konfronteres man med en hæslig containerparkeringsplads, tarveligt byggeri og skiltning. Hvordan går den slags til? - Af Rønnebær Allé er kun sørgelige rester tilbage på en kort strækning af Ahorn Allé og det nederste af Bøgebakken.

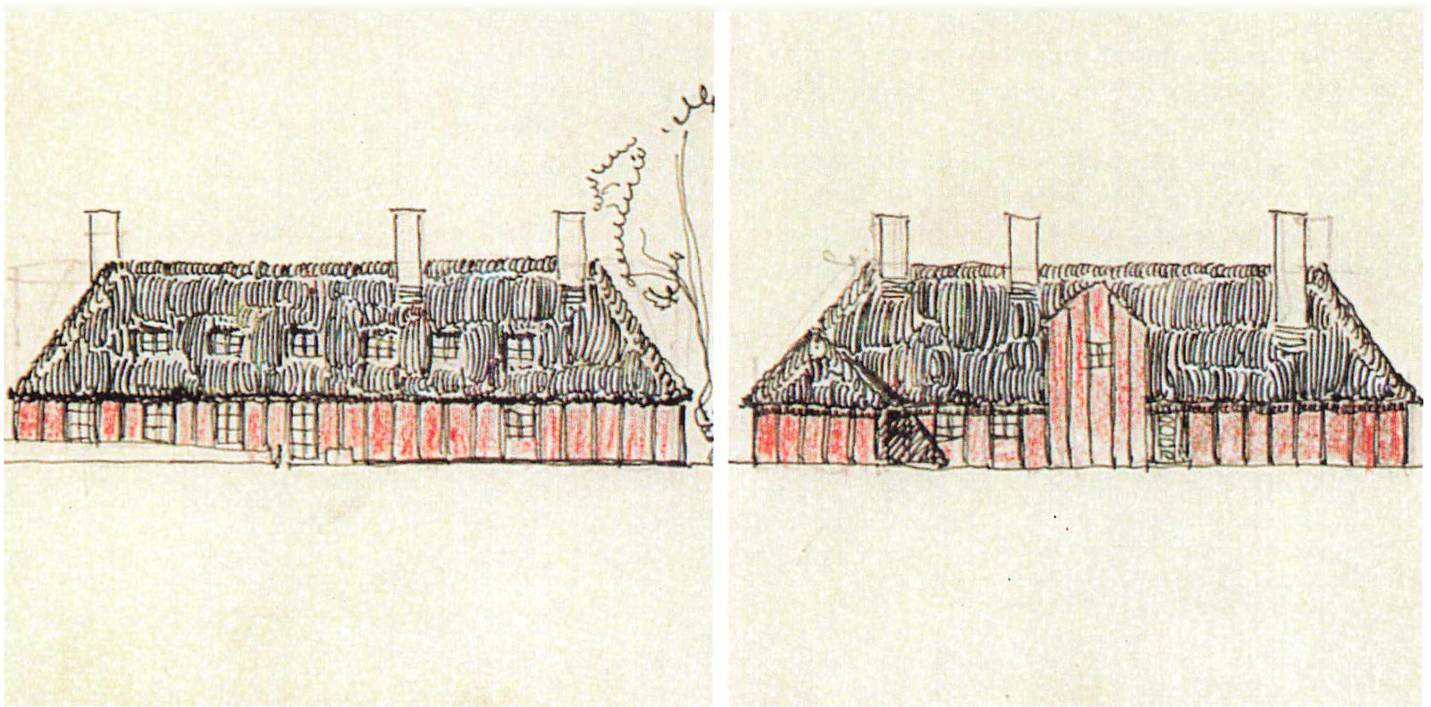
Men hvad enten man dengang kom fra Strandvejen, passerede Kystbanen og drog videre op ad bakken eller fra Kongevejen med marker til begge sider, førte Rønnebæralléen frem til det højeste punkt i området, hvor Friis købte sin

grund. En større parcel var allerede i 1903 blevet udstykket fra Teglgårdsjorden og solgt af ejeren, proprietær Carl Johan Fahnøe, til Højesteretssagfører Gerhard Müller Rée. Og i 1917 købte Friis matr. 18 f af Helsingør Overdrev.

De eneste huse mellem hans grund og Sundet var Røntofte, Rønneborg og Meulenberg, og på husets terrasse mod øst kunne man drikke sin te med udsigt over skrånende marker til Øresund, hvor der til matriklen hørte en lille strandgrund. Nu ligger andelsboligforeningen Røntoftes mange huse, bygget i 1950'erne, mellem huset og Sundet, men fra øverste etage er der stadig en dejlig udsigt til Sverige. Tidlige billeder af huset viser et ret bart landskab med spredte nåletræer, og vest for grunden lå stejlepladsen ved den nuværende Hasselvej, som blev bebygget i 1960'erne af arkitekt Poul Ipsen. Indtil da havde Snekkerstenfiskerne kontrakt på området som garntøringsplads.

Bygherren og hans hus

Når man læser i byggesagen, som ligger i Kay Fisker-arkivet på Kunstakademiets Bibliotek, danner man sig hurtigt et indtryk af en utålmodig bygherre med mange ideer og en

En af Fiskers mange skitser til huset viser, at det deciderede landhus med stråtag har været tænkt som mulighed. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

arkitekt, der ikke helt lever op til bygherrens forventninger, hvad hurtighed og indhentning af favorable tilbud angår, og deri ligner denne byggesag vel de fleste. - Flere af Helsingørs håndværksmestre indleverer tilbud på tømrer-, murer- og malerarbejdet i de sidste måneder af 1916, men tilsammen løber det op i både 22 og 25.000 kr. i alt, og det er helt uacceptabelt! Det ender med, at totalentreprisen går til Frydenlund Byggeforretning og Maskinsnedkeri v. Hansen & Hansen i Rønne, og det er tydeligt, at dette firma har vundet Fiskers tillid under byggeriet på Bornholm. Tilbudet lyder i december 1916 på kr. 17.000, og det tiltrædes.

Facaden blev ved med at volde problemer, og i januar 1917 sendte Friis et billede af tårnpartiet på »Sindssygeanstalten i Nykøbing« - til inspiration for arkitekten! Den 22. januar spørger han på et brevkort »Hvordan går det med bagfacaden«, og den 29. april skriver han, at »nu er der efterhånden ændret så meget på den oprindelige plan, at vi må

mødes og tale om det hele«. Samtidig takker han dog også for »Deres fine lille model af »Slottet«, så det begynder da at ligne noget.

Der kommer håndværkere fra Bornholm, selv loftet i den ovale spisestue udføres af en snedker fra Nexø, asketræsfiner + opsætning: 355 kr. Men kloakering og brolægning besørger dog af Chr. Petersen i Fiolgade i Helsingør. Gårdspladsen, 167 kvadratmeter, udføres for 250 kr. 50 øre - »stenene at henttrille fra haven«. Møbler til den ovale stue tegner Fisker også og sætter i ordre hos Fritz Hansen, dem ved jeg desværre ikke, hvad der er blevet af, hvis de nogensinde blev udført.

Til slut blev huset malet »svenskrødt«. En gammel malermester Olsen her i Helsingør har fortalt de tidligere ejere, at han måtte have svende over fra Sverige, fordi danske malersvende var indkaldt til hæren. Det røde er aldrig blevet frisket op, men vejr og vind har med tiden givet huset en farve, som ikke kan købes for penge.

Da regnskabets time oprinder, er budgettet naturligvis overskredet. Friis' reaktion på opgørelsen fra Frydenlund i Rønne lyder i november 1917: - »Jeg maa beklage, at et saadant Firma kan lade sig forlede til og være bekendt at tilstille mig slikt et Aktstykke. Man maa slaa betydeligt af Fordringerne, da Sagen ellers maa afgøres ved Voldgift.« - Først i marts 1918 skriver Frydenlund til Kay Fisker, at »vi nu har faaet vores tilgodehavende af Fabrikant Friis, som ialt blev 20.040 Kr., men jeg maa rentud sige Dem, det var en meget ubehagelig Mand at gøre op med, og jeg skal erkende, at han er en Mand, der forstaar at faa, hvad der tilkommer ham.«

Hvornår præcis huset stod færdigt, ved jeg ikke, men der er et postkort til Fisker fra familien Friis 18. september 1918: »Meget kedeligt at vi ikke var hjemme i Gaar, men Deres Brev kom først kl. 15. De har rigtignok svigtet os, men saadan er de Unge. Undskyld det var kun Spøg. Bedre Held næste Gang.« - Så familien har forhåbentlig nydt sommeren i deres nye hus.

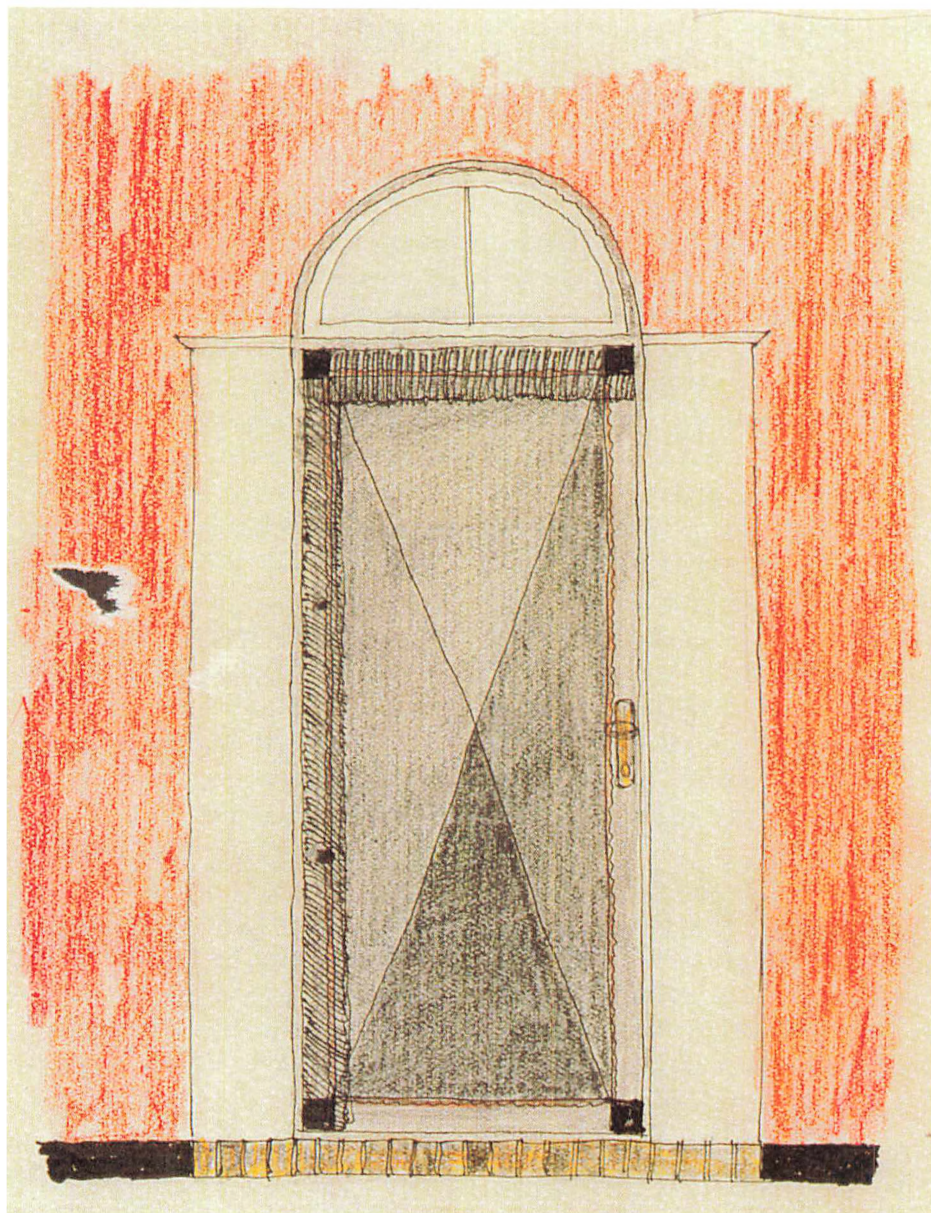
Jeg ville give meget for lige at kunne aflægge en sommervisit anno 1918 og se husets indretning, møbler, farver og hele atmosfære, men der eksisterer desværre ingen billeder af interiører. De få billeder af huset udefra, som jeg har, kom vi imidlertid i besiddelse af på en meget hyggelig måde.

Typisk for datidens byggeri er de omhyggeligt udarbejdede detaljer, som her hoveddøren med een stor kvaderfyldning. Den endelige hoveddør fik dog 3 fyldinger, hvilket stemmer godt overens med husets klassicistiske fremtoning. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

Den anden sommer, vi boede her, kom der en varm søndag eftermiddag to ældre damer op ad indkørslen, og min mand gik dem i møde for at spørge, om han kunne hjælpe dem. Det viste sig at være Aase Friis, som prøvede at finde sin ungdoms »Højgaard«. Det var egentlig ikke faldet os ind, at bygherrens datter kunne være i live, men hun var en særdeles livlig og åndsfrisk dame på omkring 80, og vi lavede te til hende og hendes veninde. Selvom hun var så frisk, skete der noget med hendes tidsfølelse, da hun gik ind i huset. Hun følte sig helt klart

Fiskers skitse af køkkenet vidner om tidens husholdning hos det bedre borgerskab. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

sat tilbage i tiden og så det hele for sit indre blik, som det var dengang. »Hvor har De gjort af klaveret?« spurgte hun mig lidt fornærmet, og jeg måtte forklare, at der jo havde boet mange forskellige mennesker i huset gennem tiden, og at det trods alt var 60 år siden, hun boede her. Lidt senere spurgte hun, om vi havde truffet hendes forældres gode venner, hr og fru et eller andet, som boede ikke så langt herfra, men de måtte jo forlængst være døde. - Et lille mysterium faldt på plads ved denne lejlighed: I en af ruderne i balkondøren i nordværelset står der »Aase« indridset med sirlig ungpigskrift. Måske har hun kedet sig, som man tit gjorde på landet om sommeren, men jeg synes, det er hyggeligt at hilse på hende, når jeg pudser vinduer. - Hun var så sød at sende os et par tidlige fotografier af familien Friis på terrassen, men hun døde ikke så længe efter. Vi så hende ikke igen, desværre.

Senere ejere

Friis beholdt ikke huset længe. Det blev solgt i 1924 til tandtekniker J. Christensen fra København og hans

kone, Hansine f. Odde, som stadigvæk kun brugte stedet om sommeren. Christensen døde i juni 1938 på Højgaard, og hans enke solgte huset i 1942 til rejseinspektør Basil Wallbridge. Hun betinger sig i skødet, at hun må »indhøste årets modne frugter.« - Det var jo krigstid.

Basil Wallbridge's far, Henry Wallbridge, kom til Danmark i årene omkring Første Verdenskrig og arbejdede som skibsreder i København. Med sin lystkutter sejlede han i 1918 til Skagen og fandt naturen så prægtig, at han købte et hus til sommerophold på det nuværende Bertelsvej, dengang langt ude i klitten. Ret hurtigt besluttede han sig til at tage fast ophold i Skagen og lod huset, som han døbte »The Cabin«, ombygge af arkitekt Ulrik Plesner, også en arkitekt som Fisker beundrede. Fisker arbejdede selv en kort tid i Skagen på dette tidspunkt for arkitekten Knud V. Engelhardt på hans berømte sommerhus i Højen, Gl. Skagen. Måske har Basil Wallbridge fået smag for gode huse allerede som ung og er også senere i livet faldet for »Højgaard«. Det var Basil og hans bror Joe's mor, Maud Wallbridge, der mest boede her i de første krigsår, og Joe og hans kone var en kort tid »under jorden« på »Højgaard«.

I marts 1944 købte tømrermester Christian Wind Ewertsen huset. Han var en velhavende mand, og han og hans kone, billedhugger Anna Berner, var gæstfri og festlige og havde stor selskabelighed. De indrettede huset delvist til helårsbolig. Anna Berner, som kaldte sig Anne-Lise Steenberg, indrettede værksted i garagen, og Christian Ewertsen opførte også et atelier i haven til hende. Huggeblokken står der endnu, men atelier'et brændte desværre, og to katte indebrændte til hendes store sorg. Anna Berner elskede »Højgaard«, hun var en dygtig håndværker og fik gang i et mindre keramisk værksted, muligvis på Pottemager-

gården længere nede mod Sundet, men Christian Ewertsen syntes, at det var et upraktisk hus og lidt af »en kulisse«, måske for idyllisk efter hans smag. Parret blev skilt i 1949, og Anne-Lise Steenberg blev boende her en tid alene.

I 1951 solgte hun det til revisor Svend Helge Larsen, men han magteskiftede allerede det følgende år med radiotelegrafist Gunnar Christiansen og hans kone Ulla. Ulla kom vi i kontakt med, da vi i begyndelsen af 60'erne var med til at starte Helsingør lille Skole, hvor hun i mange år fungerede som en elsket lærer, og vi fik senere den aftale med dem, at hvis de engang ville sælge, ville vi meget gerne spørges, før de annoncerede huset til salg.

Den grund Jul. W. Friis oprindeligt købte, var på 16.438 m², men en udstykning mod Bøgebakken fandt sted i 1951. I 1968 udstykkede Gunnar og Ulla Christiansen 5 grunde langs den nyoprettede Valnøddevej, så da vi købte ejendommen i 1976, var den på 3.800 m². For at få råd til istandsættelsen, som var meget omfattende, solgte vi en grund på små 1.000 m² fra.

Den forholdsvis store grund i et attraktivt område betød, at der allerede nogle år efter vi var flyttet ind, kom forespørgsler på nye huse på grunden. Det var en utænklig tanke. - De nye fredningsbestemmelser i 80'erne åbner imidlertid mulighed for, at nyere huse, som skønnes at have store arkitektoniske værdier fredes, og vi ansøgte om en fredning. Den gik glat igennem, således at huset med gårdsplads, terrasse og tilkørselsvej nu er fredet.

Det var som sagt kærlighed ved første blik, da vi så huset første gang, men der kom til at gå mange år, før vi - med store betæneligheder - købte det i 1976. Betænelighederne gik på, om vi magtede at sætte det i stand og gøre det til en

tidssvarende bolig. Der skulle lægges nyt tag, indlægges centralvarme og laves badeværelse, og sidebygningen, som oprindeligt var garage og udhus, skulle konverteres til et køkken osv. osv.. Det tog lang tid, men det var umagen værd. - Mens vi sled i det, sagde min mand mange gange, at købet og istandsættelsen af "Højgaard" var noget af det bedste, han havde foretaget sig i sit liv, og at han ville bæres herfra. - Det blev han, alt for tidligt, en sørgelig solrig martsdag i 1990. -

Kærligheden til huset og stedet har holdt sig, og det er hver dag en glæde at se lyset fra Sundet falde ind på de buede lofter om morgenen, middagssolen skinne ret ind i stuen kl. 12 og aftensolen oplyse vestfacadens tårn og den fine røde mur.

Vores ældste søn skrev en hyldest til Højgaard og Kay Fisker, da vi var flyttet ind. Her er nogle af versene:

I et iøvrigt nyt kvarter med stadig mindre charme finder man bag grønne træer et hus med liv og varme.

Det stammer fra en svunden tid hvor boligen var noget man ikke gjorde i modul som dem man nu har fået.

Dette er et hus som få med høj og gylden hane og fra dets vinduer ovenpå man Øresund kan ane.

Her er stille, her er tyst der er ingen støj når man sidder om det store bord i køkkenet på Højgaard.

Hyggeligt her er i regn når stormen dygtigt pisker Oh, pris dig lyk'lig hvis dit hus er tegnet af Kay Fisker.

Og det gør man, - hver dag! Den gyldne vejrhane sidder nu på toppen af den lille vognport i indkørslen.

Omkring Maglebjerg i Rude Skov

Af Tormod Hessel

Maglebjerg i Rude Skov er med sine 91 meter over havets overflade Nordsjællands højeste punkt. Bakken har tiltrukket folk fra nær og fjern, også kongelige gæster. Forfatteren, der er leder af Birkerød Lokalhistoriske Arkiv og Museum, fortæller her historien om »det store bjerg«.

Efter at sidste istid havde skubbet rundt på landskabet, og isen igen var smeltet bort, lå området, hvor vi i dag har Rude Skov, tilbage i et mægtigt rod af store søer og mange små og store bakker. Den højeste af disse bakker nåede med sin top helt op til 91 m.o.h. og blev dermed Nordsjællands højeste punkt. Den blev da også tidligt opfattet som et stort bjerg og fik derfor navnet Maglebjerg (magle = stor).

I dag, hvor Maglebjerg og hele området omkring Maglebjerg er groet til med høje træer, syner denne store bakke måske ikke så meget i landskabet; men da landskabet lå uden de høje træer på og omkring »bjerget« og med Sjælsø liggende lige nord for og dybt nede (søens vandspejl er kun godt 18 m.o.h.), kan man godt forstå, at Maglebjerg har virket meget stor.

»Bjergets« storhed kan man dog stadig fornemme, når man prøver at klatre ret op ad det helt til toppen.

Den side, hvor det er lettest at komme op til toppen, er på Maglebjergs nordside. Det er da også her de kongelige i 1700-tallet valgte at anlægge en kørevej, hvis spor endnu i dag snor sig fra Maglebjergvej og op til toppen af Maglebjerg.

længerevarende forsøg på Maglebjergs nordside i et område, der også omfatter det gamle vejspor. Så vil man i denne periode op til toppen af »bjerget«, må man vælge en anden rute end 1700-tallets kongelige; men måske vil man så også bedre fornemme, at det er et bjerg, man bestiger.

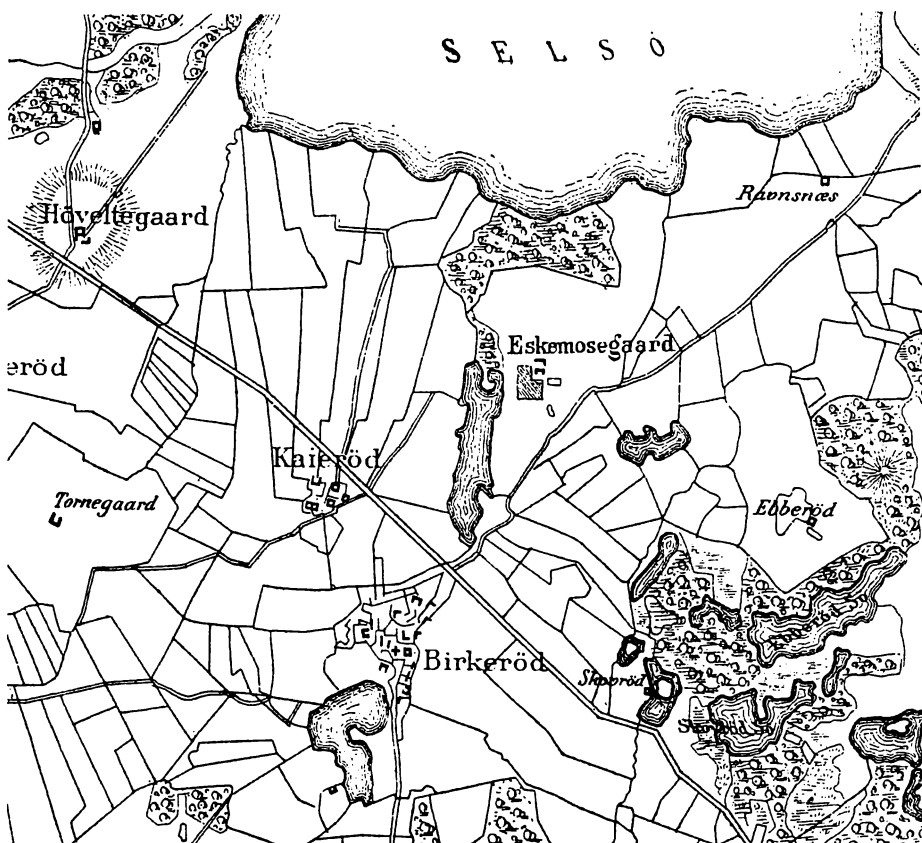
Spor viser, at området allerede i oldtiden var beboet og befærdet.

Sten- og bronzealderen møder vi gennem svage spor af oldtidsveje, enkelte fund af redskaber og gennem en kultsten, som ligger ved den østlige fod af Lille Maglebjerg. Stenen har mindst syv tydelige skåltegn. Desuden ligger der en rillesten neden for Maglebjerg i vest nær alleen til Ebberødgård.

Jernalderen har ikke efterladt sig mange spor, men en del lave volde i skovbunden nord og syd for Maglebjerg er sandsynligvis spor efter

Desværre er dette spor ikke tilgængeligt i dag og de næste 10 år, da studerende er gået igang med et

Ældre kort over Birkerød området. Maglebjerg ses midt i højre kant af kortet lige ved Ebberød. Mod nord falder terrænet helt ned til Sjælsø, hvorimod der mod øst, syd og vest findes flere store bakker.

jernaldermarker. Det er volde, som indrammer områder på størrelse med store parcelhusgrunde.

Der findes ingen stednavne i området, som tyder på beboelse før middelalderen, og der er ikke fundet bopladser. Men det kan også skyldes, at de arkæologiske undersøgelser i vort område har været sparsomme. Der har været større interesse for kystområderne end for områderne ved Sjælsø og Rude Skov.

At området var beboet i middelalderen kan vi se af dokumenter og af stednavnet Ebberød. Dette sidste fortæller os, at en hr. Ebbe ryddede et stykke skov eller bosatte sig i en eksisterende skovrydning, der lå ved foden af Maglebjerg.

Naturligvis kan vi ikke sige, om hr. Ebbe valgte denne placering, fordi han var fascineret af stedets skønhed, eller om det var stedets velegnethed til det, han ville avle på den ryddede jord.

Men vi ved, at senere generationer netop opsøgte egnen på grund af de smukke og spændende omgivelser.

Mange af vore meget kendte kunstnere (H.W. Bissen, Thomas Lundbye, P.C. Skovgaard m.m.fl.) har i deres ungdom og studietid hentet inspiration og motiver i området. H.W. Bissen kom sammen med andre unge kunststuderende hos Møller på Friheden i Høsterkøb og blev senere gift med en datter af Møller. Skovgaard og Lundbye kom hos en faster til Skovgaard, som var gift med skovfogeden i Rude Skov. Det fortælles, at de unge kunststuderende ofte valgte samme motiv til deres skitser og så i fællesskab sammenlignede og kritiserede hinandens tegninger.

I forbindelse med sit bryllup år 1700 forærede kongen (Fr IV) Hørsholm Gods til sin dronning Louise, og efter 1706 blev Ebberødgård lagt ind under dette gods.

Da kongens interesse for dronningen var meget ringe - han elskede jo så mange andre piger i denne verden, og han valgte endog at begå bi-

gami - søgte Dronning Louise ofte freden og idyllen ved Dejligheden nær Sjælsø, hvor hun lod bygge et ottekantet lysthus, eller hun nød freden og den storslåede udsigt fra Maglebjerg.

Da hendes søn Kronprins Christian (VI) i 1721 overtager Hørsholm Gods, gør han det til sit sommerslot. Måske for at ære sin mors minde, men sikkert lige så meget af oprigtig glæde over egnen. Og helt i sin mors ånd opsøger han freden i den storslåede, lidt mystiske natur omkring den store bakke, Maglebjerg, hvor den høje næsten træløse top bliver målet for hans eftermiddagsudflugter. Det kongelige selskab kørte med hestevogn helt til toppen af »bjerget«, for her kunne de i fredelige omgivelser nyde deres te, samtidig med at de fra toppen havde en dejlig udsigt til alle sider over Nordsjælland.

I 1917 beskriver Svend Fleuron udsigten således: »...bag den breder landet om Hørsholm og Nivaa sig ud med Kokkedals skovtoppe i baggrunden. I klart vejr ses Kullen tydeligt! Foran ligger Ravsnæs marker og Sjælsø med den bag ved liggende Sjælsølund. Mod syd har man et smukt kig ud over hele Rude Skov, over Furesøen og Nørreskoven med dens gamle kæmpegraner«.

Videre beretter Svend Fleuron: »Maglebjerg er udlagt som lystskov. Pavillonen på toppen er bygget af forstvæsenet, for at folk kan have et sted at krybe i læ. Et tårn af træ, der nu er stærkt forfaldent og absolut ikke tilgængeligt, er rejst af generalstaben«.

Besøger man toppen i dag, står der kun en trigonometrisk station, som kan give landinspektører et godt og sikkert udgangspunkt ved opmålinger.

Fra midten af 1700-tallet beslutter man at nyplante en skov på Maglebjerg som fredskov. For at give denne skov bedst mulige betingelser anlægger man jordvolde rundt om Maglebjerg, så bøndernes dyr ikke

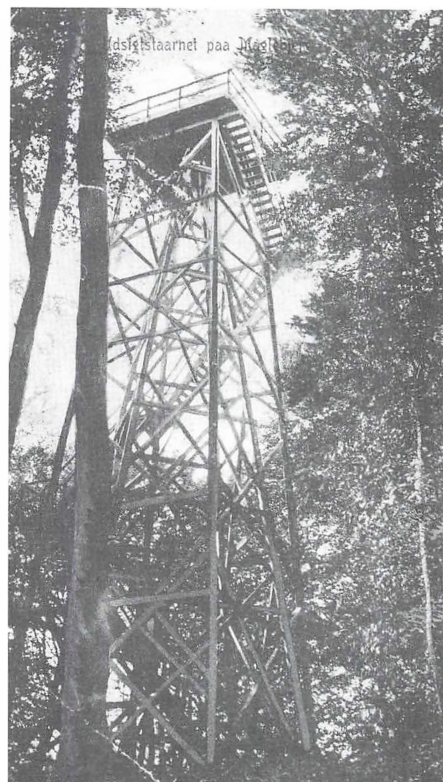

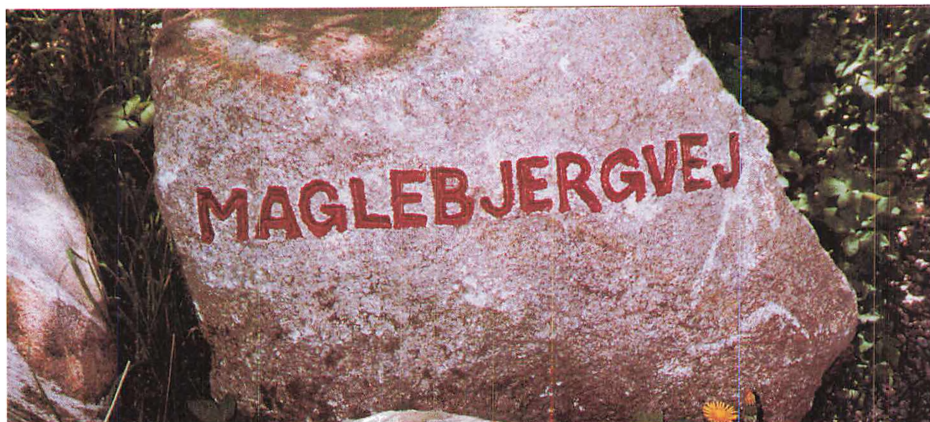
Foto af det træårn, som i 1917 omtales som forfaldent og ikke tilgængeligt. Tårnet har formodentlig været en del af »telegrafkæden« mellem Hillerød, Helsingør og København, da der anes en signalmast på tårnets top.

kan komme op på »bjerget« og rode i jorden samt skade den nye ungskov gennem skovgræsning. Disse jordvolde kan endnu ses på Maglebjerg.

Ved skovseparationen i 1781 overføres halvdelen af Ebberødgårds jorder til Rude Skov, og skoven lukkes for bøndernes dyr. Skoven havde indtil da været overdrev for flere af egnens landsbyer.

I Pontoppidans »Danske Atlas« fra 1763 beskrives Maglebjerg som »...et lidet, lystigt og med ung skov bevokset bjerg, hvis underdel har knap en fjerding vej i omkreds, men rejser sig dog så højt fra alle sider, at det giver på toppen en udsigt af fem mile, og derfor undertiden er besøgt af de kongelige herskaber, som med flid have ladet gøre en vej derop.«

I dag er der en stor tæt skov uden den omtalte udsigt, da hele toppen er bevokset med høje bøge. Nogle af

Vejene i Rude Skov er afmærket med vejnavnet indhugget i sten. Stenhuggerarbejdet, der blev udført af unge arbejdsløse i Birkerød, har senere fået skovvæsenet til at stille tilsvarende sten op i andre skove.

disse bøge er fra ovennævnte periode og derfor 250-270 år gamle.

Men det var ikke kun den smukke udsigt eller stedets skønhed og ro, der betog folk. Rude Skov satte med sit spændende terræn, sin uoverskuelighed mellem bakker og vandhuller gang i folks fantasi, og der er mange både søde, uhyggelige og dramatiske historier at hente fra Rude Skov.

Maglebjerg fik naturligvis også sine historier. Og helt logisk må Nordsjællands højeste bjerg i sit indre indeholde nogle underjordiske væsener med et liv, som man forventer af disse trolde og nisser.

Det fortælles da også fra mange mennesker, at de har hørt »de gamle« berette om, at de ved juletid har hørt spil og musik af underjordiske folk, som også har ladet sig se dansende og spøgende, undertiden også grædende og imellem hylende meget højt.

Det siges, at man især kan være heldig at se de underjordiske danse, hvis man besøger Maglebjerg julenat kl. 24.

Andre beretninger fortæller, at man kan møde Maglebjerggubben, en stor trolde, som bor i bjerget. Men ingen steder står der noget om, at disse underjordiske væsener er ude på at skade eller true menneskene, så de må af »de gamle« være opfattet som venligtsindede.

Ebberødgård, som i 1759 overgår fra kronen (dronningen) til privat eje, bliver i 1890 solgt til Gamle Bakkehus, som indretter et arbejds- og plejehjem under åndsvageforsorgen. Stedet blev fundet velegnet på grund af sin smukke og fredelige beliggenhed.

Maglebjerg syner ikke meget, når man skal gengive det på foto. »Bjerget« skal ses og opleves i virkeligheden og helst ved juletid, hvis man efter »de gamle«s beretninger vil opleve at møde de underjordiske.

Institutionen er i 1998 delvis nedlagt, og amtet, der har overtaget ansvaret for institutionen, forsøger at afhænde dele af Ebberødgård.

Ved foden af Maglebjerg og på bjergets sydlige skråning har institutionen en meget enkel kirkegård, som er en stor græsskråning med over 70 ens marmorplader lagt i rækker.

I tilslutning til kirkegården findes et smukt lille kapel. Kirkegården har ikke været brugt til begravelser siden først i 1970'erne, og respekteres tilsyneladende ikke som kirkegård, hvilket bl.a. ses af, at mange af gravstenene er kørt i stykker af hjulene på de store maskiner, som slår græs.

På nordsiden af Maglebjerg på kanten af Åsebakken blev i begyndelsen af dette århundrede bygget to meget store og smukke villaer. Den ene er i dag benedictinerkloster, og i den anden er indrettet et kursuscenter under den katolske kirke.

Mit Birkerød

Erindringer fra en barndom

Af Elly Hiort-Lorenzen

Læseren præsenteres her for Birkerød og omegn i begyndelsen af århundredet, hvor forfatterens far med familie flyttede ind i villa »Possin« på Højbjergvej 1 og anlagde en frugtplantage.

I den iskolde marts måned 1908 flyttede mine forældre med 4 drenge fra Vejle til Birkerød, Højbjergvej 1 (jeg blev først født året efter). Min mor tændte straks op i kakkelovnen og satte kaffekanden på - men glemte den indtil flytterodet var på plads. Og da lå kaffekanden smeltet på bunden!

Huset var nok beregnet til et mindre husmandsbrug, for der var stald, lade og kornloft. Der hørte tre tønder land til, og Højbjergvej knejsede over det med sine 68 meter. Maglebjergvej i Rude Skov var det højeste i Nordsjælland med sine 91 m. Engang kom min onkel, som var rit-

mester, på besøg og gik med drengene op på vandtårnet. Da de kom ned igen påstod de, at de i kikkerten havde set skibene sejle på Øresund. Apropos Højbjerg, så var den østlige side egentlig en grusgrav, og der var i tidens løb vokset en skov op. Vi kaldte den bare skoven, og der lå en lille træ-pavillon, hvor vi af og til drak kaffe.

Min far kaldte huset »Possin« efter den første i hans slægt, som var blevet indkaldt fra Schlesien 1658 af den danske konge til at bygge møller. Hans efterkommere kaldte sig Møller eller Müller. - Der lå flere villaer i nabolaget med latinske nav-

ne: Gratia, Pax, Collis og Aqua Longa; Langedam lå nemlig bag denne sidstnævnte villa. Måske var man inspireret af, at der var latinskole i byen! På Kongevejen lå »vores« mølle, Nobis Mølle, som min far altid kiggede over på for at regne vejrudsigten ud efter vingerne. Købmanden på hjørnet af Fredensvej kaldte sin butik for »Villakvarterets Købmandshandel«.

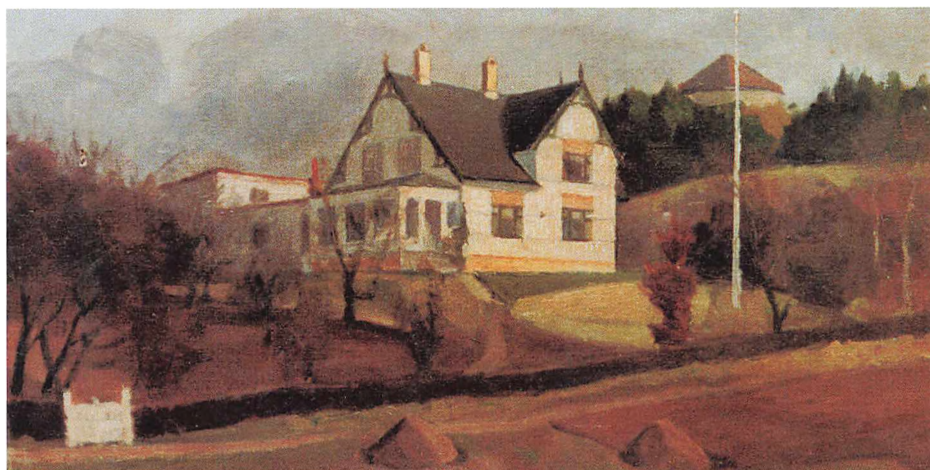
Min far, som var uddannet landbrugskandidat og havde grundlagt et frøfirma i Hamburg, der eksisterer den dag i dag, solgte dette og flyttede til Danmark i 1902. - Nu gik han i gang med at anlægge en frugtplantage: Rækker op og ned af kirsebær, æbler, pærer, ribs, stikkelsbær, blommer og to morbærtræer. Det meste af frugten blev sendt med fragtmand til Grønttorvet, men min far og to af drengene tog selv ind med første morgentog. De havde åg på skuldrene, i åget var et reb i hver side med en krog, som greb om en lang kæp. To kurve blev surret til kæppen i hver side. På denne måde bar han og drengene 12 kurve med Hedelfinger kirsebær, som straks blev solgt til Wivel og d'Angleterre, hvor gullaschbaronerne nød dem.

Min far havde flere »gode ideer«. Folk hungrede jo efter kaffe, men nu skulle han nok skaffe kaffe. Vi blev sendt ud i Rude Skov med kurve for

Familien Müller i »skoven« med pavillonen i baggrunden. Helt til venstre ses forfatterens far Diderik Müller, medens forfatteren selv sidder trygt i skødet hos sin mor Lonny Müller (siddende i midten). Farmoderen (t.h. for moderen) sidder med den ene af forfatterens 4 brødre Detlev, Clement, Richard og Gerhard, der alle er med på billedet.

Maleri af Villa Possin set fra Ravnsnæsvej med havelågen ud til Højbjergvej. I baggrunden Højbjerg med vandtårnet. Viggo Henriksen, tegnelærer på Latinskolen, ca. 1925.

Niels Nielsens gård lå på Ravnsnæsvej på hjørnet af Vandtårnsvej. Gården lå tæt ved Villa Possins jord. I dag ligger her et stort 4-længet boligkompleks; »Ravnsnæsparken«.

at samle agern. Til sidst var hele kornloftet fyldt op med agern. Så skulle de formales, men ak: »Kaffen« var en bitter affære. Svinene blev fodret med dem, så måske smagte svinekødet en anelse bittert! - Næste »gode idé« var at plante solsikker på marken langs Vandværksvej, som Vandtårnsvej hed den gang. Når bladene visnede, kunne de bruges til tobak. Det var et pragtfuldt syn, helt van Gogh'sk, alle disse nikkende gule hoveder. Men der kom vist ikke noget ud af det, for vi hørte ikke mere om den historie.

Det var krigens tid ude i Europa. Der kom engelske krigsfanger til

Høvelte-lejren. Mine brødre cyklede derud, og det blev et udbytterigt samvær med disse krigsfanger. Drengene bragte bacon, frugt og kage hjemmefra, og de fik til gengæld dejlige engelske sokker, cigaretter og disse engelske vicklers, som de vigtede sig med i skolen. Der faldt også lidt af til mig: Nogle militærknapper af messing med det engelske våben. De blev syet i en jakke.

Mine brødre gik i latinskole, senere i statskolen, og jeg kom i Frk. Krohns børnehaven, der lå overfor skolen. På vejen til børnehaven skulle jeg forbi kommuneskolen og hør-

te allerede, da jeg gik ud af have-lågen, et højt og taktfast stavekor fra en første klasse, hvor vinduerne var åbnet på vid gab. Børnene stavede til ordet »englevinger« på denne originale måde: *En g* siger eng, *le* siger le, *vin* siger vin, *ger* siger ger, siger englevinger! Sådan! De kaldte eleverne på latinskolen for latrinerne, og de var på nakken af en, de kaldte Kæppekarl, som var søn af professor Bøgholm.

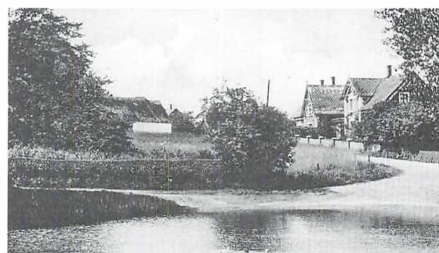
Frk. Krohn var en elskelig, hvidhåret dame med et sort fløjlsbånd med et hjerte i, som hun bar om halsen. Hun var vistnok i familie med Pietro Krohn, som har illustreret »Peters Jul«. Vi læste Hanebogen og flettede brogede strimler med en flettenål ud og ind i andre strimler. Vi (også drengene) strikkede støveklude. Vi kilede på, så pindene glødede, for det gjaldt om at nå ind til det inderste af nøglet, for der lå en 25 øre! - En særlig gunst var det at komme ind i »den anden stue«, hvor der lå et kæmpestort strudseæg, som frk. Krohns nevø havde sendt hende. På vejen hjem lige ved siden af skolen lå fru Myhres hus, hvor man kunne købe myhreslik, noget brunt klæbrigt i et kræmmerhus. Længere nede på Johan Mantziusvej lå konditoriet »Ditten«.

Der stod en kæmpestor gramfon med enorme metalplader. Man lagde 25 øre i og så spillede den »Ach du lieber Augustin«. Kostskoleleverne løb tit i smug derned og købte en hel wienerbrødstang, hvis

Frikvarter i Birkerød Skole.

Grams dam ved Kongevejen (Rådhuset af 1927 blev bygget, hvor dammen lå).

Vinterdag på Birkerød Sø, hvor der blev skåret is til køleskabe. Til venstre frk. Høys hus, i midten Birkerød Præstegård og til højre lægeboligen.

de ikke brød sig om kostskolens mad.

En dag på vej hjem skete der noget ved Grams dam. Der hvor senere det første rådhus blev bygget. Det var to heste med en vogn, som var løbet løbsk, og med vrinsken og vildt fordrejede øjne styrtede de ud i dammen. Rimeligvis var de skræmt af en bil på Kongevejen, som var lidt af et særsyn dengang.

Jeg kom også i latinskolen, som gik fra anden klasse til 3.g. Underskolen blev siden bygget på Kildedalsvej.

Rektor Engelsen havde studeret kostskoler i England og var i det hele taget engelsk orienteret, men også sportsinteresseret. Hvis Birkerød Sø var tilfrosset og solen skinnede, lukkede han vinduet op ud til skolegården og råbte: »I får fri resten af dagen. Gå hjem og hent jeres skøjter«! Han løb også selv i lang frakke og med små komiske sving til siden. - Der var anderledes »Schwung« over digteren Valdemar Rørdam, som løb med armene over kors på ryggen, foroverbøjet i store sving helt ned til »Stines ende«, og tilbage i løbet af nul komma fem. - Mine skøjter hed »pelikan«. Man blev sulten af al den friske luft og motion. Så kunne man vakle på stive skøjteben op til mutter Høys sjove butik ved siden af Axelsen-Drejers dejlige boghandel. Når man lukkede døren op til butikken, var der først et perleforhæng, der ringlede og

raslede, og under glaslåget i disken lå små vifter, glanspapir og kineserier. Honningkager og »brosten« med sukkerglasur kunne vi købe og spise på stedet. Mutter Høy havde været økonoma på skolen engang.

Den smukke natur omkring Birkerød med søer og skove tiltrak kunstnere, malere og digtere: J.V. Bredsdorff og hans to børn Majse og Aksel Bredsdorff. Maleren Aage Bertelsen, som havde deltaget i Danmarksekspeditionen 1906, kunne man møde i Rude Skov i hvid anorak! Wennemoes boede på hovedgaden, digterne Ahlmann og Pal-

udan ved søen og maleren Schlichtkrull på Tværvej. Viggo Henriksen underviste i tegning på latinskolen og var også en udmærket kunstner. I vor familie ejer vi nogle af hans malerier og hans keramik. Desværre døde han alt for tidligt.

Forøvrigt gik der to kunstnere »in spe« i min parallelklasse. Det var Vilhelm Bjerke-Petersen og Ejler Bille. De gik op og ned i skolegården i dybsindige diskussioner, muligvis om surrealisme og den sidste udvikling i kunsten. Bjerke-Petersen udførte dekorationer i Birkerød Statsskole og byggede atelier på hjørnet af Kildedalsvej og Mantziusvej. Desværre døde han også tidligt.

I hovedgaden kunne man møde lidt særprægede personer: Tjære-Peter med sin enspændervogn. Hans hvide skæg og hestens gule pels var lige plettede af tjære. De blåklædte mænd fra Ebberødgaard kom med kurv over armen, strålende glade, for de havde fået lov at købe ind. De hilste lykosaligt på alle og enhver. Af og til så man i gaden direktør Aage Westenholz fra »Magleås« på sin enormt høje, sorte engelske cykel.

Fru Svendsen med sin »barnevogn« foran sparekassen i Birkerød Hovedgade.

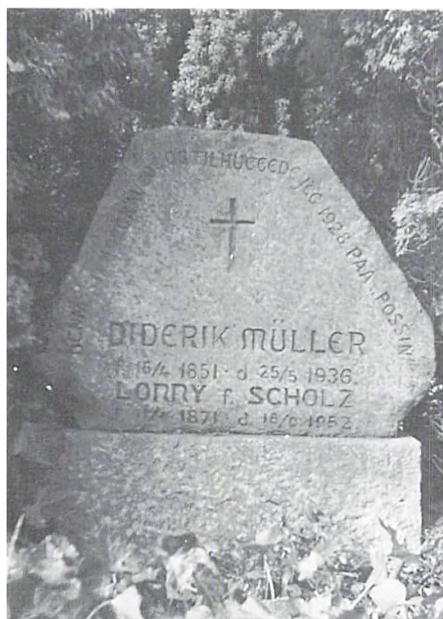

Nobis Mølle set fra »byen«, med Kongevejen løbende bag møllen. Nobis Mølle var oprindelig en vandmølle i Skovrød og flyttede senere som vindmølle op på Keilstrup Bakke. Sidst i 1800-tallet kom den til at ligge ved Kongevejen tæt på Birkerød Hovedgade. Denne sidste mølle brændte i 1949.

Han var selv enormt høj og sad så ret, som om han havde en pind i ryggen. Jeg tror han var med til at oprette spejdetroppen på skolen. Mine to brødre blev spejdere, og jeg har et gulnet fotografi af dem på altanen på Magleås med den obligatoriske spejderstav i hånden.

Min far tilhuggede selv stenen og lod den opstille på Assistens Kirkegård i Birkerød.

På Ebberødvej i den forfaldne gård »Marianelund« boede »Fedtemor«. Børnene løb tæt hen til hendes vinduer og råbte på hende til hun endelig kom ud og truede og råbte. - Man sagde at hun havde været skuespillerinde i København. Hendes marker gik helt ned til Rude Skov, og skoven var begyndt at rykke frem over dem. - Fru Svendsen kom og plukkede ribs og stikkelsbær hos os. Hun sad på en kasse med kurven i en snor om livet og flyttede sig rundt om busken til den var tom. Engang imellem kom hun ind til kaffe og drak 18 kopper - af underkoppen! Hun stammede fra Nødebo, hvor hendes far havde lavet egne til vognhjul. Hun udtalte dem hjulejer. Under grensavningen var faderen faldet ned og havde brækket ryggen. Han blev kørt til Hillerød sygehus men var død ved ankomsten. Fru Svendsen havde fået lov af kommunen til at samle pindebrænde i Rude Skov. Brændet kørte hun rundt med i en barnevogn. Hun kunne fortælle mange historier: Engang da hun boede på »Gammelgård« på hjørnet af Tværvej og Kildedalsvej vågnede hun en nat ved at høre støj

af hestehove. Hun gik ud og så en kappeklædt mand, som hvilede sig med sin hest efter et langt ridt fra Vordingborg. Han skulle til Gurre Slot, til Tove. Det var selveste Valdemar Atterdag, fortalte fru Svendsen og plirede lidt med sine små kulsorte øjne.

Efter en brandvarm plukkedag gik vi allesammen op på Højbjerg og nød aftensvalheden og så mosekonen i gang med at brygge nede ved Langedam, og det sidste røde skær af solen bag Nobis Mølle.

En dag kom min far løbende og råbte at Eskemose mølle brændte. Vi løb op på Højbjerg og så de brændende vinger løbe rundt i vinden, indtil de sank sammen. Næste dag gik vi derover og vadede i det endnu varme korn og lod det risle mellem fingrene. Møllen blev aldrig genopbygget.

En anden dag skulle der være kongerevy på Niels Nielsens marker. Kong Christian X kom og inspicerede sine soldater, som havde holdt øvelser på markerne langs Vandværksvej og ned til skoven. Kongen hilste på Niels Nielsen, som havde været med i 1864, og min mor nejede for kongen.

En anden gang stod der i avisen, at der var fundet en kilde med radiumholdigt vand i Eskemose Skov. Vi skulle selvfølgelig derud med tomme flasker og fik dem fyldt. Der var lavet en lille plads rundt om vandrøret. Tæt ved ligger »Jægerhytten«, hvor Caroline Mathilde og Struensee havde haft deres hyrdetimer. Dengang meget forfalden, men blev i 1936 restaureret og indrettet til restaurant. - På Eskemosegård boede kunstneren Benjamin Dahlerup med sin familie. Han har lavet et træsnit af hytten og mange andre partier deromkring.

Min far gravede en vældig stor sten op, som nu står på en æresplads på den nye kirkegård.

I tankerne har jeg været i mit kære gamle Birkerød og må sande det gamle ord, at erindringen er det paradiset, hvorfra vi ikke kan fordrives.

Kystsanatoriet i Munkerup

Af Kate Ulff-Møller

Forfatteren skildrer her en vigtig del af socialhistorien med sine egne oplevelser som ung medhjælper på sanatorierne i Munkerup og Aalsgaarde som det primære kildemateriale. På kystsanatorierne kom svage og udsatte børn fra hovedstadsområdet.

Når man kører ad Strandvejen mellem Hornbæk og Gilleleje, passerer man et forholdsvis nyt byggeri i lokaliteten Munkerup. Dette byggeri består af mange mindre parceller og

er beliggende umiddelbart før museet »Munkeruphus«. Her lå engang Munkerup Kystsanatorium. Dette bestod af 2 afdelinger, A og B. Afd. A har en lang historie, mens

afd. B først blev opført så sent som i 1931 og taget i brug sommeren 1932. Dette ved jeg bestemt, for jeg var selv med til at gøre rent efter håndværkerne. Mit møde med Sanatoriets afd. A skete på følgende måde: Til min store sorg var der i mit barndomshjem ikke penge til at 2 børn kunne gå på Frederiksborg Statsskole i Hillerød, så familiens søn blev den heldige, og så skulle jeg, der nu var 15 år gammel, have et arbejde - have noget at bestille. Mine forældre mente ikke, at jeg var ret velegnet til at være »ung pige i huset«, så valget faldt på Munkerup Kystsanatorium. Her var streng disciplin, fast arbejds- og fritid og et godt kammeratskab med de andre unge ansatte. Sanatoriet, som jeg herefter kalder det, havde plads til 80 børn, som for størstedelens ved-

Munkerup Kystsanatorium er her forevigt på et postkort omkring 1915. Erik Trolles Samling.

kommende kom fra de små gader på hovedstadens Vester- og Nørrebro. Kystsanatoriet i Munkerup blev oprettet i 1909 af »Børnesanatorierne for København og Omegn«. Drivkræfterne bag denne forening var bl.a. speciallæge i pædiatri Aage Bojesen (1881-1951). Han havde allerede i sin studietid været meget interesseret i børns vilkår. På den tid var børnedødeligheden stor, og via de særlige børneplejestationer, hvor han blev ansat i 1920'erne, ville han give disse børn de bedst mulige levevilkår, bl.a. ved at få mødrene til at amme i længere tid. Hver moder, der kom regelmæssigt til børneplejestationen, fik således 1 l sødmælk daglig. Der var 40 børneplejestationer i København, og så vidt jeg ved, var det gennem disse, man ansøgte om plads på Kystsanatorierne.

Til at tage vare på de børn, der blev optaget på Munkerup Kystsatorium, var ansat 12 voksne mennesker, nemlig 2 sygeplejersker, et portnerpar, to unge, der havde et husholdningsskoleophold med barnepleje bag sig, samt økonoma og køkkenhjælp. Derudover var der 4 unge fra lokalområdet, hvoraf jeg var den yngste. Endelig havde vi da også en ung kone fra omegnen til at betjene kulbuefyret, som børnene fik i de mørke måneder, forår og efterår. Børnenes ophold varede 3½ måned, så vi havde 3 hold af 80 børn om året. Disse Københavner-børn var såkaldte »svage« børn. De led af blodmangel, kirtelsvaghed, benævnt som anæmi og skrofulose, og i det hele taget af stenbroens mangel på gode levevilkår. Der var jo her tale om børn fra 2. og 3. baggård.

Ved ankomsten til sanatoriet fik børnene mad, og efterfølgende fik hvert barn udleveret en stofpose med nummer til opbevaring af deres private tøj og ejendele. Herefter fulgte afklædning og bad. På dette tidspunkt var der kun et meget lille centralvarmeanlæg på sanatoriet, som leverede varmt vand til køkken og bad plus varme i de to store radi-

I denne bygning fandtes toiletterne og vaskerummet. Forf. foto 1931.

atorer i badeværelset. På to borde i dette store rum var der sat fade frem med aflusningsmiddel, samt rede- og tættekamme. Der var ret mange børn med lus, så vi havde travlt. På de store radiatorer lå der rent tøj til luning og alt, hvad børnene blev iført, var syet på stedet. Ja, det vil sige den uldne undertrøje og ditto bukser samt livstykker var dog købt. Til vinterbrug havde børnene lange grå uldne strømper, som blev holdt oppe ved hjælp af strømpebånd med huller i og som kunne knappes på livstykket. Hertil kom så mørke kadetkjoler og blå sweaters om vinteren. Til udendørs brug kom yderligere blå stortrøjer af svært uldent stof, røde huer, vanter og halstørklæder. Som udendørs fodtøj blev brugt træsko, medens man anvendte spartasko indendøre.

Vort portnerpar hed hr. og fru Nielsen. Nogle af børnene dristede sig dog til at sige bedstefar og bedstemor. På fru Nielsens systue var der altid travlt, da de årlige 240 børn sled en del tøj op. Hun syede alle kadetkjolerne, mørke til vinterbrug og lyse til sommerbrug, samt tilsvarende bukser med elastik i bukseben og talje. Stortrøjerne blev også syet heroppe. Edith, en af de 4 unge fra lokalområdet, som klarede storvasken

om mandagen, havde strygning onsdag, samt lidt rengøring hos Plejemor, brugte al den tid, der blev til overs ved sin strikkemaskine. Nu lyder dette voldsomt, og det var det vel også, men Edith var ikke alene. Alle mand var af hus. Det vil sige ikke jeg, for jeg kunne lige klare de 30 mindste børn på en tur til stranden eller hente pakker på Dronningmølle station. En af de 2 assistenter tog vare på de store børn, og havde vi børn på sygeværelserne, måtte sygeplejersken tage sig af disse, mens alle andre var beskæftiget med at bringe tøj ud, tage tøj ind og lægge

Forfatteren foran den nye afdeling B i Munkerup. Fotograferet 1932.

Forfatteren på tur med et af børnene. Fotograferet 1932.

det sammen om mandagen. Om onsdagen gentog den samme proces sig, blot gjaldt det denne dag strygetøjet. Forår og efterår foregik strygningen efter gammeldags metode. Ovre i stryge- og vaskehuset var der ingen varme (centralvarmen kom først 3 år senere), men vi havde en gammeldags ovn til strygejernene. Vi havde 12 strygejern, og 6 ad gangen kunne stilles på skrå op ad den specielle ovn. Så blev både rum og strygejern varme, og der var ingen spildtid for os. Vi spiste til middag kl. 12.30, og på det tidspunkt var alt strygetøj som regel færdigt. Her skal nok tilføjes, at - så vidt jeg husker - skiftede de større børn kun tøj hver 14. dag, men 40 børn og 12 voksne, plus håndklæder, viskestykker og sengetøj m.m. giver dog også en anselig vask.

Mit første år på sanatoriet var ret specielt. Der var ingen rigtige toiletter med træk og slip, og som førnævnt heller ingen centralvarme. Som yngste i gruppen var det mig, der skulle tømme potterne på værelserne og renholde de 2 personaletø-

iletter i tilbygningen. Sanatoriet var jo et sted, hvor man tog rengøring alvorligt. Så hver fredag drog jeg over gårdspladsen udstyret med sæbevand, børster, klude m.m. Der var

Plejemor, frøken Johanne Rubow foran hovedbygningen.

også vinduer derovre, som skulle ordnes. Så en dag, da jeg stod på træbrættet og strakte mig for at nå øverste kant på vinduet, kom jeg til at træde på låget som vippede. Åh rædsel, jeg stod med det ene ben nede i lokumsspanden. Forsigtigt fik jeg foden op, sko og strømpe af, vi havde jo ikke strømpebukser, og så afsted til det store badeværelse, hvor der også var »fodbassin« til børnene. Jeg mødte plejemor på vejen, og hun kunne ikke lade være med at le. Men jeg skal ikke klage, jeg lærte mange ting, som senere i livet kom mig til nytte.

Jeg kan da nævne, at da jeg mange år senere læste til børnehavelærerinde, indbefattede denne uddannelse også, at man skulle have været med børn på sommerkoloni. Vi var fattige, de fleste af os der gik på seminariet, så vi spidsede ører, da vi fra ældste klasse hørte, at vi kunne tage på koloniophold i Norge. Der ville vi få 14 kr. om dagen, og vi kunne blive der i 6 uger. Hvilket tilbud! Vi var 5, der søgte, og vi kom alle afsted til øen Hudøy. Her kommer så erfaringerne fra Munke-

De fire unge piger fra lokalområdet fotograferet sammen med køkkenassistenten i sommeren 1931.

ind i billedet. Når vi to danske piger, der var på samme koloni, var færdige med vor store sovesal, rullede jeg, vanen tro, sengene ind på geled. Dette sidste vakte opsigt, så meget at de danske jenters sovesal blev et rent tilløbsstykke.

Men tilbage til Danmark og 30'erne. Alle mødetider dagen igennem var på skæve klokkeslet. Vi, (ikke køkkenpersonalet) skulle være i det store badeværelse kl. 10 minutter i 6 om morgenen. Så var børnene fra alle 3 sovesale på skift i brusebad. Plejemor kunne ikke styre sin utålmodighed, så allerede 12 minutter i 6 kunne vi, der var på vej ned, høre at der blev åbnet for brusebadet og den første sovesal så småt igang. Efter bad samledes børnene på den store veranda, der virkelig var stor. Den fungerede som børne-

nes indendørs legeplads. En stor stenvaskekumme stod frit på gulvet. Den havde 6 vandhaner med koldt vand, og her vaskede børnene hænder før spisning. Morgenmaden bestod af havregrød med masser af mælk og lidt sukker og middagsmaden af 2 retter af forskellig art. Eftermiddagsmaden, som blev serveret efter det lange hvil, der blev tilbragt på lette bårer, bestod af sigtebrød med marmelade og hertil mælk, og endelig til aften sammenlagte rugbrødsmadder med pålæg, og hvis man var mere sulten - og heldig - sigtebrøds-endskiver med fedt og salt.

De store piger havde mange privilegier: Sytøj, som man måtte arbejde på i hviletimerne, være længe oppe een aften om ugen, være udvalgt til bordtjeneste i spisesalen, samt at

tørre opvask af og pille kartofler. De sidstnævnte to jobs gjorde, at man befandt sig i det store køkken, hvor der af og til faldt godbidder af.

Efter morgenmaden og forskellige pligter, såsom at stoppe et enkelt hul eller sy en knap i børnenes tøj, blev børnene delt i to hold: De 30 små i det ene hold og de 50 store i det andet. I mit første år havde jeg de små og turene var mange og lange. Bortset fra skoleferierne var hele stranden fra Nakkehoved Fyr til Villingebæk børnenes legeplads. Blæste det for meget, gik vi op i plantagerne, som nok var privatejede, men da der ikke var nogen mennesker, bortset fra i ferierne, inddrog vi også dette område til børnenes leg. Der skal her tilføjes, at vi på selve sanatoriet havde legeplads med både vipper og gynger, og mit ind-

Portnerparret Nielsen, som nogle af børnene spontant titulerede bedstefar og bedstemor.

tryk både dengang og nu er, at børnene befandt sig godt. En god oplevelse på dagens tur kunne være, at vi, når vi passerede Hulerød Badehotel, kunne møde portneren med den store cykel med lad foran. Var man heldig, fik man lov at låne køretøjet i en halv times tid.

Plejemor, frøken Johanne Rubow, var en myndig dame, som styrede de mange børn og voksne med en fast, men sikkert også retfærdig hånd. En ting som straf kendte vi så at sige ikke. Børnene blev ikke slået, knebet eller på anden måde mishandlet. Den højeste straf, der kunne tildeles, var en skefuld amerikansk olie for en grov forseelse!

Sanatoriet havde et budget, og det mener jeg, Plejemor satte en ære i at overholde. Jeg kan f.eks. nævne, at vi, der brugte sæbe, klude og børster, hver mandag morgen stillede for at få tildelt ugens ration. Her medbragte vi så vore slidte klude og børster, og jeg kan med sandhed sige, at ingen ny gulvklud blev udleveret, hvis ikke den gamle havde

mindst 3 lapper. Helga, der havde ansvar for spisesal, sovesal og den store tilbyggede veranda, måtte for at overbevise Plejemor om, at sæben, hun fik, ikke rakte til al hendes rengøring, tage klat for klat op af sin sæbeskål, idet hun forklarede, hvad klatten skulle bruges til. Hun nåede imidlertid kun til torsdag, så var skålen tom! Så fik hun en skål, der var dobbelt så stor.

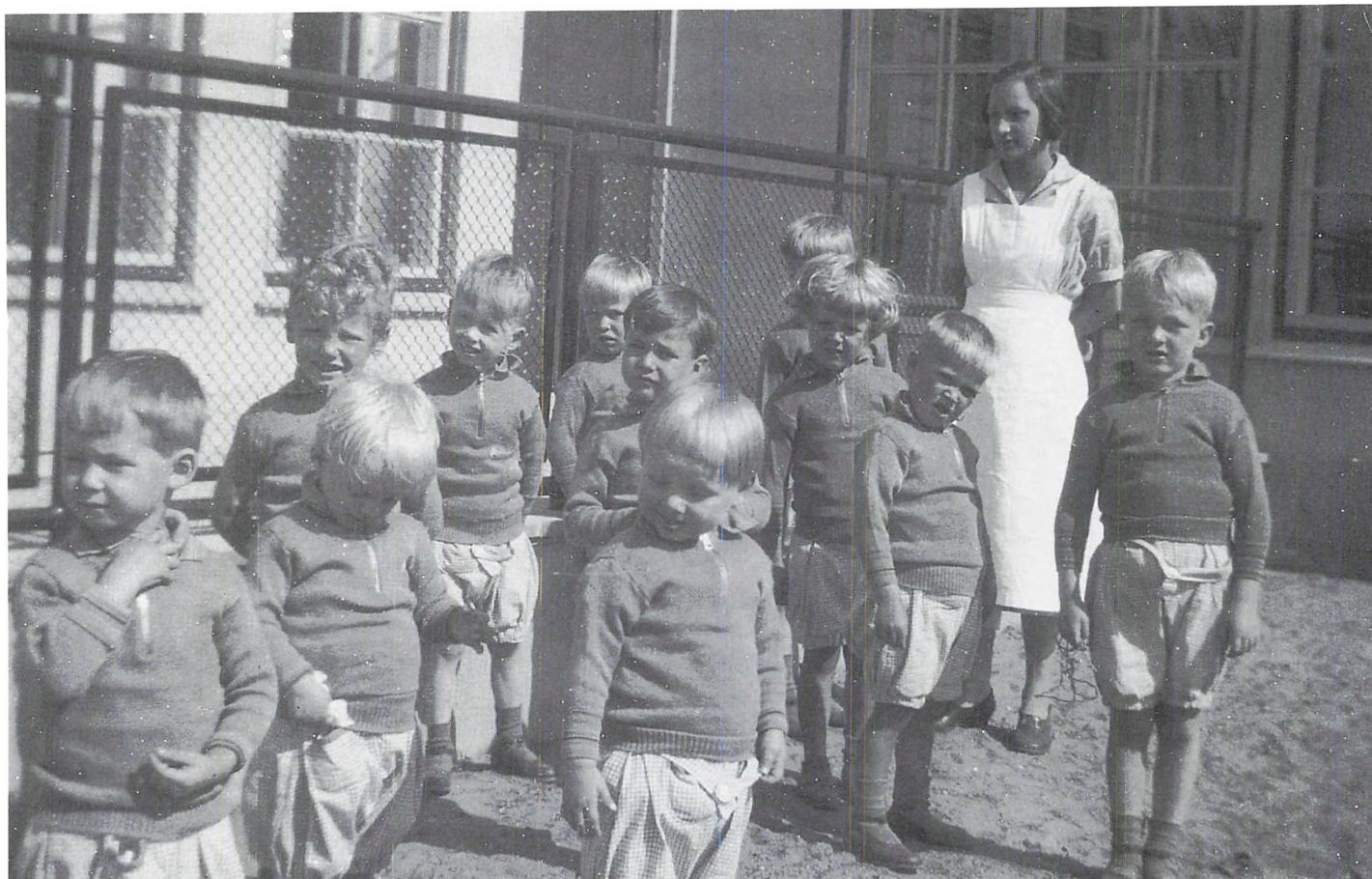
Når vi var inde i december måned, holdt vi jul med børnene, der fik en lille gave, og dermed sluttede året. Børnene blev sendt hjem og alt gjort klar til håndværkerne, der nu rykkede ind. Den 1. februar var personalets ferie forbi, og så gik det løs med hovedrengøring. Dette første år uden mig. Jeg ville nemlig prøve lykken på Hellebæk Kystsanatorium, der lå på Nordre Strandvej i Aalsgaarde, men dennegang som hjælp i køkkenet. På Munkerup var det således at den unge i køkkenet havde rig lejlighed til at lære både syltning og bagning. Disse ting kunne jeg ikke, og nu syntes muligheden at være der. Jeg var der i 4 måneder og tabte 8 kilo, hvilket jeg senere vender tilbage til, så jeg tog hjem til mine forældre, hvor jeg tilbragte en måned. Da åbnede den nye afd. B i Munkerup, og her var jeg så med til at starte denne, som af hensyn til smittefare var opdelt i 2 nøjagtig ens afdelinger. Her var jeg i 1½ år og tog derefter stilling som privat barneplejerske. Men både Nordsjælland og afd. A trak i mig, så efter 2½ år vendte jeg tilbage, denne gang den 1. februar, hvor hovedrengøringen startede.

Vi hører i dag meget om astma og om, hvor stor en gene støvmider er for astmapatienter. Dengang på afd. A gjorde vi, hvad vi kunne for at udrydde støvmidernes opholdssteder, og i det følgende vil jeg beskrive hvordan. Vi var opdelt i nogle arbejds hold og arbejdede gerne to og to sammen. Rum for rum blev gjort rene, og rengøringen af en sovesal startede med, at den blev helt tømt.

Alle madrasser og vægtæpper var ordnet i december inden sanatoriet lukkede, og de lå nu tildækkede og ventede på at komme i brug igen. I det store badeværelse blev de to badekar gjort klar, et til afsæbning og et til skylning. To af os var parate ved badekarrene, andre to klarede pudsning af ruderne, medens andre to vaskede og skyllede vinduesåbningerne og -karmene. Når disse var parate, blev de nyordnede vinduer så båret på plads igen: 6 fag med 20 små ruder i hvert. Så manglede vi kun at skure det store gulv, hvilket foregik liggende på vore knæ, dog skånet af gamle skrapuder. Hver person var udstyret med to spande plus en skål med sæbe, diverse klude og en skurebørste. Derefter skulle gulvet tørre en dags tid inden ferniseringen kunne gå i gang. Dette klarede vi naturligvis også, og gulvet skulle have 2 gange fernis før arbejdet endelig var afsluttet. Jeg har helt glemt, at væggene i sovesalen enten var hvidtede i januar eller fejet af i gennemtræk dagen før selve rengøringen.

Sådan en lang periode med hovedrengøring kan måske synes ked-sommelig, men det var den ikke. Vi startede først kl. 8.00, hvilket var vild luksus i forhold til, når børnene ankom, og hver eftermiddag havde vi fælles kaffebord med bagerbrød, som vi skiftedes til at give. Inden vi sluttede rengøringen helt af, blev nogle af os bedt om at ordne det øverste loft. Øverste loft, tænkte vi, ja, men det så da pænt ud. Det gjorde det også, men det var ikke nok for Plejemor. Støvsugere havde vi ikke, så alle tagvinduer blev lukket op, og så blev hver eneste tagsten fejet og ordnet, så intet støv var efterladt. Sluttelig blev gulvet vasket, og så var rengøringen forbi, troede vi. Da vi meldte os færdige spurgte Plejemor, om vi havde ordnet de to skabe, der stod på loftet. Til dette svarede vi, som sandt var, ja. Plejemor spurgte videre, om vi også havde vasket bunden på skabene. Også dette

Her er nogle af de små gutter fotograferet 1932 under opsyn af pigen Inger.

bekræftede vi, men da det fremgik af spørgsmålet, at Plejemor mente den del af bunden, der vendte ned mod gulvet, måtte vi med skam melde, at den side af bunden havde vi ikke tænkt på! Derefter drog vi endnu engang op på loftet og gjorde det af med de sidste støvmider og en enkelt lille edderkop.

Som jeg allerede har nævnt, har jeg prøvet at være ansat på alle 3 sanatorier. De havde samme bestyrelse, men hvor var de dog forskellige. I den forbindelse vil jeg vende tilbage til mit arbejde på sanatoriet i Aalsgaarde, hvor jeg tabte 8 kg på 4 måneder. Det lyder voldsomt, og det var det for såvidt også. Arbejdet på sanatoriet var så dårligt tilrettelagt, at det - i alt fald i køkkenet - var umuligt at nå det nødvendige arbejde, hvis arbejdet skulle ligne det, vi udførte i Munkerup. Af denne grund måtte jeg op kl. halv fem om mor-

genen de sidste dage i ugen for at nå det, jeg mente var nødvendigt rengøringsarbejde i et sanatoriekøkken. Allerede efter 2 måneder forlod den unge nyansatte økonoma sit job, og i hendes sted kom en mere hårdfør person. Hendes ansættelse hjalp nu ikke meget på min situation, som blev værre og værre. Vi havde et par store kulfyrede gruekedler, som blev brugt til børnenes mad. Den tiltagende sod i kedlernes rør generede mig kraftigt, men denne misere kom tilsyneladende ingen ved, så en dag ringede jeg til min far, der var murermester i Esrum, og spurgte ham om han ikke kunne aflægge mig et besøg og rense aftrækket. Far sagde naturligvis ja, da han jo nødigt så sin datter forgiftet af kulilte. Hvordan jeg turde tage sagen i egen hånd og bede far om at komme, ved jeg ikke i dag, og at han ville komme skyldtes vel, at han havde adskillige bor-

gerlige ombud, og som bygningskyndig mente han nok, at tingene skulle være i orden. Det øvrige sanatorium blev »ledet« med enorm standsforskel. De unge hjælpere var opdelt i rangklasser, og vi følte stærkt denne opdeling. Vort portnerpar, som var fallenter fra et større landbrug, fornemmede nok, at jeg undrede mig såre, så en af dem slog sommetider armene om mig og sagde nogle opmuntrende ord.

Efter at have levet et langt liv og gjort mange erfaringer, står det helt klart for mig, at mit ubehag ved ansættelsen i Aalsgaarde skyldtes den forskellige ledelse på de 3 sanatorier. På afd. A i Munkerup var ledelsen streng, ja, måske endda meget streng; men samtidig var det et sted hvor smålighed, forskelsbehandling og sladder ikke trivedes, og det befandt både børn og voksne sig godt ved.

Prinsen

Af Ole Bostrup

Fhv. rektor ved Espergærde Gymnasium, dr.techn. Ole Bostrup har undersøgt historien om Fredensborgs ældste borgerhus, Hotel Prinsen i Slotsgade, og den afslører et helt persongalleri af spændende ejere.

I Slotsgade i Fredensborg ligger der en perlerad af bygninger. På en af dem står der på facaden Hotel Prinsen. Der bor vi, og derfor fik vi lyst til at samle lidt viden sammen om denne historiske bygnings liv.

Det er Fredensborgs ældste borgerlige bygning. Fra dets vinduer har man kunnet se konge og kejser

passere, man har set håndværkere og handelsmænd. Vi, som bor der nu, er fortrolige med synet af dronning Margrethe og prins Henrik, vi har kunnet se prinsesse Alexandra og prins Joachim som nygifte, vi har set præsident Clinton. Men huset har oplevet snart tre århundreders Danmarkshistorie. Ja, efterhånden som

arbejdet med dets historie skred fremad, følte vi os efterhånden ligefrem forpligtigede til at skrive historien om Hotel Prinsen på dets vegne.

Historien om Fredensborg er adskillige gange blevet skrevet. *Valdemar Seeger* har skrevet en bog, der bygger på omfattende kildestudier, og den følgende fremstilling bygger i høj grad på hans arbejde.

Stor nytte har vi under arbejdet haft af *Fredensborg-Humlebæk Lokalhistoriske Arkiv*, som bl.a. rummer *Kaj Strandbergs Arkiv og Registrant*.

Den ejendom, vi vil fortælle om, er matrikel 64 i Asminderød, idet Fredensborg oprindeligt kun var navnet for slottet ved Asminderød, men vi vil skrive som om *Fredensborg* er den del af den nuværende Fredensborg-Humlebæk kommune, der ligger nord for vejen fra Hillerød til Helsingør.

Gæstgivergaard Prindsen i Fredensborg kort efter, at købmand E.J. Reehoff havde overtaget bygningen. Foto ca. 1862.

Reehoff indrettede sig med større vinduer til købmandsbutikken og en stor sal med veranda, hvorfra man kunne se Fredensborg Slot. Foto c. 1900.

Fredensborg Slot

Det hele begyndte med, at Christian V i 1678 købte gården Østrup i Asminderød ved Esrum Sø, og han købte den omliggende skov med. Hans efterfølger Frederik IV lod den gamle gård rive ned og lod arkitekt J.C. Krieger i 1719-1722 opføre slottet Fredensborg. De efterfølgende konger byggede om og til. Sit nuværende udseende fik slottet i 1774-1776 af arkitekt Harsdorff under Christian VII.

De store byggerier på slottet skaffede liv til landsbyen Asminderød. Men når byggeriet gik i stå, enten fordi det så rimeligt færdigt ud, eller fordi der manglede penge i kongens kasse, så slog det hårdt på landsbyens beboere.

Slotsgade - en skovvej

Slottet anlagdes 1719-1722 ved Stjernen i Østrup Vang, hvor en række veje mødtes. En af disse var en nord-syd gående skovvej omkranset af skov med store bøgetræer afløst af mosehuller som Langedam på vejens østlige side. Den vestlige side af skovvejen kaldtes

Raagaardsvang med henvisning til områdets rige bestand af råvildt.

Skovvejen blev til en byggevej under slottets opførelse. I 1719 anlagdes den nuværende Frederiksborg-Fredensborg vejforbindelse. Men forbindelserne til Fredensborg var ringe, og om vinteren, når slottet var lukket, har byens første beboere følt sig meget isolerede.

Fredensborg Slot var opført i sparetider; landet var præget af efterkrigstidens dårlige økonomi, det blev hjemsøgt af epidemier og store dele af hovedstaden brændte.

Fra midten af 1700-tallet bedredes landets økonomi. Slottet fik til- og ombygninger og o. 1764 blev der råd til at renovere den gamle skovvej til den nuværende Slotsgade. Den nuværende Jernbanegade var den gamle kongevej. O. 1780 kaldtes Jernbanegade »den gamle Kongevej«, medens Slotsgade kaldtes »den nye Vej«. I 1902 omtales Slotsgade som »Landevejen«.

I 1896 bestemte en landvæsenkommission, at ejendommen ikke må benyttes således, at den bliver til mispryd for gaden eller til ulem-

pe for de omboende. Navnlig må arealet ikke anvendes til mødding.

Slotsgade er nu en boulevard med mange herlige gamle huse. Et af disse er Prinsen.

En smuk Kiøbstad Bygning

Med slotsbyggeriet kom der liv i Asminderød Overdrev, som den nuværende Fredensborg by dengang hed.

Tømremester *Johan Bars* søgte i 1727 om tilladelse til at opføre en privatbolig i slottets nærhed, og året efter - altså i 1728 - stod huset færdigt. På et kort fra 1729 kan man se en trelænget bygning, som i 1736 beskrives som en smuk købstadsbygning. Den nederste del af palæet Hotel Prinsen i Fredensborg er den smukke købstadsbygning fra 1728 og dermed byens ældste borgerlige beboelseshus. Store Kro blev opført 1723 af slottets arkitekt, værtshusmanden for denne var en kongelig bestillingsmand og Store Kro regnedes oprindeligt som en del af slottets bygningskompleks.

Kaj Strandberg har ment at kunne konstatere, at stueetage og kælder i

Hotel Prinsen på Kongens fødselsdag i 1903. 1892 havde Vett & Wessel indrettet manufakturudsalg. 1902 havde bygningen fået mansardtag.

den sydligste del af palæet (nuværende Slotsgade 8 F, tv.) er ældre end de øvrige bygningsdele og dermed opført før 1727. Det lyder rimeligt, selvom vi ikke har skygge af bevis, at tømremesteren kort tid efter byggeriets påbegyndelse i 1719 har ønsket at bygge sig en privat bolig.

Bars var glad for sit hus med udsigten ud over Esrum sø, men med de mange arbejdere, der færdedes, så ville han godt ind imellem have markeret, at der var noget der var hans. Han søgte og fik i 1729 tilladelse til at indhegne sin grund.

Gæstgiveri

Johan Bars døde i 1750, han enke *Anna Hansdatter Humbke* blev boende. For at skaffe sig indtægt efter mandens død begyndte hun at udleje enkelte værelser, og hun kunne også klare en udlejning som »bryllupshus«.

Da Anna døde i 1774 havde hun fire logerende: Morten Barbers enke, 5 daler pr. halvår; vejpkikøren, 5 daler pr. halvår og to stenhuggere,

der delte et værelse og derfor kun betalte 4 daler pr. halvår.

Fiskemesterens hus

Christian Danholm, der var fiskemester for Esrum Sø, købte huset for 400 daler ved auktionen i 1774 efter Annas død. Han boede her kun i fire år, så afgik han ved døden i 1778.

Gæstgiveriet Prinsen

Niels Egebeck, der var brygger i Helsingør købte huset i 1778. Som naturligt for en brygger ville han drive gæstgiveri, og derfor søgte han og fik bevilling til udskænkning.

Det fik han dog ikke megen glæde af; Niels døde i 1780. Hans enke *Anne Kirstine Hansen* overtog bevillingen og drev forretningen videre. Det havde hun også forudsætningerne til: Annes far var *Rasmus Hansen*, som ejede naboejendommen Store Kro.

Anne forblev dog ikke single ret længe: I 1784 giftede hun sig med *Daniel Bagge*, d.y., og i 1790 overlod hun ham privilegiet til at ud-

skænke stærke drikke. Myndighederne skulle godkende denne overdragelse, og samtidig med at Daniel søgte om denne overdragelse, søgte han om tilladelse til at kalde gæstgiveriet for Prinsen.

Daniel Bagge var udlært snedker og var blevet ansat som slotssnedker på Fredensborg Slot under Frederik V. I denne konges tid var landet fattigt, og kongen havde derfor valgt at afskedige slotssnedkeren og privatisere den daglige vedligeholdelse. Daniel Bagge kastede sig over ejendomshandel. *Arveprins Frederik* (1753-1805), der var søn af Frederik V, deltog 19 år gammel i statskuppet i 1772, hvorved Struensee styrtedes, og førte forsædet i Gehejmestatsrådet 1772-1784. Under den sindsyge Christian VII var han en indflydelsesrig person. Han havde intet til overs for Hørsholm Slot, hvor alt det forkerte var foregået. Derimod sørgede han for, at der blev afsat statsmidler til reovering og udsmykning af Fredensborg Slot. Danmark var gået ind i den blomstrende handelsperiode, hvor rigdommene takket være skibsfart og handel strømmede ind. Der kom fornyet liv i Fredensborg by og herunder på gæstgivergårdene. Da Daniel Bagge ved sit heldige ægteskab med *Anne Kirstine Hansen* havde fået adkomst til gården med de 14 tdr. land i Slotsgade gik han i gang med udvidelser og besluttede det markante navn Prinsen. For Daniel Bagge var det selvfølgelig, at arveprins Frederik var *prinsen* - i bestemt form.

Daniel døde i 1808, Anne overlevede også ham. Hun overtog atter ledelsen af *Prinsen*. Hun døde først i 1819. Professor Laur. Engelstofft besøgte gæstgiveriet Prinsen, og han beskrev bagefter *Anne Kirstine Bagge* som en rask kone, »der vidste at underholde sine Giester med al Slags Passiar«. Tiden efter 1807 var blevet en anden: Velstand var afløst af fattigdom, kun de færreste havde råd til at besøge gæstgiverier.

1819 døde Anne Kirstine, og hendes og Daniels datter *Anna Kirstine Bagge* arvede ejendommen. Hun var gift med købmand *Christian Schmidt*, og fra da af fungerede Prinsen som købmandsgård under de trange tider. Christian Schmidt var ejer til sin død i 1843.

Perioden 1784-1843 kan vi derfor kalde Bagge-familiens tid på Prinsen. Men den består af to dele adskilt af skæbneåret 1807.

Steen-familiens tid 1843 - 1858

De trange tider bedredes kun langsomt. Anna Kirstine, der var blevet enke ved Christians død solgte i 1843 til købmand *Frederik Steen*, han var gift med *Louise Bless*.

1849 døde Frederik, og Louise solgte Prinsen til købmand *Christian Holst*.

1855 købte *Peder Christian Steen* Prinsen. Han er kendt som onkel til forfatteren *Holger Drachmann*.

1858 måtte Statskassen overtage Prinsen, så man må formode en konkurs. Ejendommen henlå herefter tom og forfaldt mere og mere.

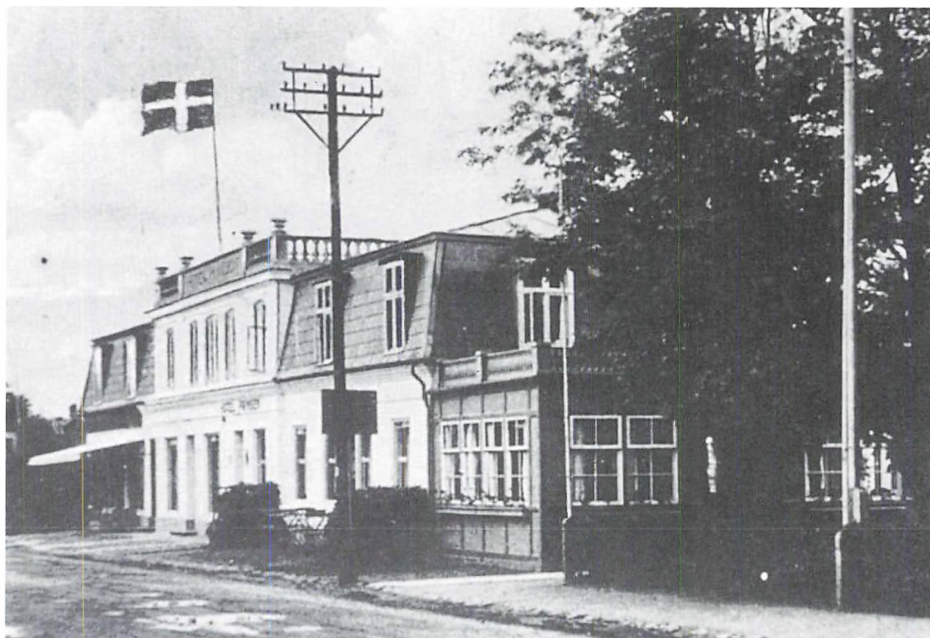
Reehoffs tid 1862-1892

1862 fik købmand *Edvard Julius Reehoff* skøde på ejendommen. Det var i den periode, hvor landet havde store indtægter ved kornsalg. Reehoff troede, at der var bedre indtjeningsmuligheder i Fredensborg, end der havde været i Havreholm, hvor han hidtil havde haft forretning. Han solgte forretningen i Havreholm med varelager på offentlig auktion.

Forretningen i Fredensborg kom i gang i november 1862, og Reehoff kunne annoncere, at han havde oprettet »en velassorteret Detailforretning« med manufaktur, isenkram, urtekram og drikkevarer.

Der var dog stadig gæstgiveri på Prinsen, og Reehoff tilbød folk, at de kunne leje »Kjelderstuen med tilliggende Lokaler i Gjæstgivergaarden »Prindsen« paa Fredensborg«.

Det daglige arbejde i gæstgiveriet blev forestået af *F.Hansen* - forment-

Hotel Prinsen præsenteredes således, ca. 1927 efter renoveringen i 1923. Flaget er tydeligt tegnet ind på fotografiet - efter det var taget.

lig i forpagtning. For at få folk til at komme arrangerede Hansen skydekurrencer i haven, og gæsterne betalte 4 mark for at deltage og havde chancen for at vinde sølvtoj.

I 1864 annoncerede gæstgiveren med, at hans lokaler var blevet betydelig udvidede og forbedrede,

»samt at jeg har erholdt en meget stor ny og rummelig Sal med Veranda ud til en smuk Have, saa at jeg nu seer mig istand til at modtage store sluttede Selskaber«

Det er første gang den store sal på Hotel Prinsen omtales. Den sal som skulle blive stedet for så manges store oplevelser. I sommeren 1864 havde Prinsen en prominent gæst: *H.C. Andersen*; han skrev, at han boede

»med Udsigt til et solfyldt kjedeligt Gaardsrum«.

Hansen havde nok gabt over for meget. Han fratrådte i 1864 og gæstgiveriets inventar blev solgt på offentlig auktion. De økonomiske vilkår blev atter ringe; perioden 1875-1895 er tiden for Den Store Depression.

Først i 1905 blev gæstgiverivirksomheden genoptaget.

Manufaktur 1892-1901

1892 fik *Siegfried Nielsen* skøde på ejendommen, der blev omtalt som »den gamle forfaldne Købmandsgaard«. Han åbnede et manufakturudsalg for firmaet Vett & Wessel i bygningen. Vett & Wessel blev senere til Magasin du Nord. Smart tøj fra hovedstaden. Ikke sært, at avisen kan konstatere, at et stort antal af

»Byens ældre og yngre Damer«

flokkedes ved vinduerne. Den fornuftige journalist - givetvis af hankøn - skriver mere fornuftsbetonet, at han glæder sig over, at

»Mange som tidligere købte deres Varer andet Steds, nu gjøre deres Indkjøb i Fredensborg«

Vett & Wessel havde en tid lang udsalg i bygningen. I 1903 ejes udsalget af *Hans Boll*, som samtidigt havde et tilsvarende udsalg i Helsingør. Vett & Wessel var kommet til Fredensborg da Den Store Depression sluttede, og vi gik over i »De glade Halvfemsere«.

Kommunen var interesseret i, at Slotsgade skulle blive en prydelig by. I 1896 blev dette tinglyst på

ejendommen, og navnlig måtte arealerne ikke bruges til møddingsplads. Det var jo et ikke uvæsentligt krav i en tid, hvor der ikke var biler.

Prinsefatters tid 1901-1919

1901 underskrev *Peder J. Hansen* købskontrakt. Han fik i Fredensborg kælenavnet Prinsefatter. Det tog lidt tid med handelen af bygningen - var den for gældsbytnet? Først i 1903 blev der skrevet endeligt skøde. Prinsefatter satte så meget i gang. Allerede i 1905 kan det konstateres, at

»Bygningen rummer nu 18 smukt monterede Gæsteværelser og udmærkede Restaurationslokaler, samt en stor Festsal«

Gang på gang får Prinsefatter tilsludelse af kommunen til bygningsændringer: Det gamle forfaldne tag blev fjernet i 1902, og hovedbygningen blev forsynet med en hel ny etage. Tilbygning (15. april 1907), ombygning (3. oktober 1908), forandring (15. maj 1908), ombygning (7. marts 1910), forandring (22. september 1913) og facadeforandring (6. maj 1916).

Hotel Prinsen indrettet til ejerlejligheder.

Prinsefatter søgte at bidrage til byens liv ved at arrangere koncerter i Prinsens store sal.

Verdenskrig I

Danmark holdt sig udenfor krigen. Den danske Sikringsstyrke blev indkaldt, og der blev indkvarteret et kompagni soldater hos borgerne i Fredensborg. Kompagniets intendantur flyttede ind på Prinsen, som havde et passende stort køkken.

Prinsefatter ejede hotellet i en menneskealder - nøjagtigere 28 år. I 1919 solgte han.

Tyverne

1919 købte restauratør *Aage Svarre* & hestehandler *Chr. Christensen* hotel Prinsen. *Fog Pedersen* og hans søster *Olsen* fik i 1923 underkastet det gamle hotel en gennemgribende istandsættelse. Den gamle kælderstue blev nedlagt, og i lokalerne indrettet en større spisestue samt en hyggelig dagligstue med kabinet beregnet for hotellets pensionærer. I forbindelse med hotellets store sal blev der indrettet et andet stort lo-

kale, således at salen med tilbehør nu var byens største selskabslokale. I en bagbygning blev der indrettet en ny kælderstue.

Verdenskrig 2

Til en begyndelse mærkede danskerne ikke så meget til besættelsen. Hotellet fortsatte sin virksomhed, og den 21. december 1941 holdt man indvielsesfest i hotellets nye sal.

Hotellet blev beslaglagt og tyske flygtninge blev indkvarteret. Det gav problemer ikke blot for hotellet men for hele byen. På trods af, at flygtningene blev holdt indespærret bevogtet af C.B.-korpset (de såkaldte »føl«) blev en række tyverier i byen bl.a. af brændsel og drikkevarer henført til flygtningene, og der blev i de lokale aviser skrevet om, hvor uheldigt det var, at danske mænd i høj grad besøgte tyskerne, der hovedsagelig var kvinder. Den 20. januar 1946 forlod de sidste tyske flygtninge Prinsen.

Hotellet fik i de første efterkrigsår en betydelig indtjening ved forplejning af amerikanske soldater som under deres orlov skulle se de nordsjællandske slotte. I 1948 begyndte denne gruppe turister at falde. Der kom andre turister, men de beklagede sig over, at de ikke hjemmefra var blevet orienteret om, at der i Danmark fortsat var rationering af brød og smør. Blandt danskerne sad pengene ikke så løst, som de havde gjort under besættelsen.

Christensen 1948

Ejeren på det tidspunkt *Knud Abel* ville sælge hotellet. *M. Christensen* fra Kolding købte det, men allerede en måned efter fortrød Christensen og hotellet gik tilbage til Abel.

Strandberg 1952-1967

Kaj Strandberg købte Prinsen i 1952 og ejede det til 1967. Som de tidligere ejere fik han ikke en dans på roser. En heftig brand i januar 1957 ødelagde taget, og der var en betydelig vandskade.

Strandberg tog mange nye initiativer. Tidligt så han, at gymnasieklasser ville rejse rundt i Europa med deres lærere, og det lykkedes ham at komme ind på dette marked. Men det kunne han ikke leve af. Han måtte sælge.

Hotel A/S 1967-1973

Et aktieselskab med *Svend Nielsen & Laur. Spandet* som hovedmænd købte Prinsen i 1967 og ansatte *Carl Kousbæk* som direktør. Der blev repareret, Berleburg-Bodega blev udvidet til det dobbelte, og man engagerede sig med *Erik Lock & Gert Christiansen* som forpagtere, men det kneb med hotellets økonomi.

I 1972 forsøgte aktieselskabet sig med at tildele »Den syngende Kromand« *John Fjæsted* forpagtning. Han ville skaffe kunder til forretningen ved i samarbejde med forfatteren Hanne Kaufmann at arrangere kulturelle aftener og specialarrangementer. Det gik ikke. John gik konkurs i december 1972 og forlod byen. Hotellet blev solgt.

Freddy Petersen 1973-1976

Den 15. januar 1973 begyndte *Freddy G. Petersen* som hotelejer; det virker lidt overraskende, at han ved tiltrædelsen erklærede, at han ville fortsætte driften uforandret med musik og dans torsdage, fredage og lørdage. Han skulle nok have prøvet noget andet, for det gik ikke. I oktober 1975 lukkede køkkenet og restauranten, men bodegaen forblev åben. I januar 1976 flyttede Freddy Petersen og lukkede det hele ned, og Prinsen kom på tvangsauktion

Det sidste forsøg 1976-1977

Kaj Strandberg, som havde ejet Prinsen 1952-1967 havde pant i bygningen; for at sikre dette pant købte han Prinsen for 610.000 kr. ved tvangsauktionen; den var vurderet til 1,4 mio kr.

Nu begyndte en stundom meget følelsesladet debat om bygningens

fremtid. Nogle ville rive ned og bygge villaer, andre foreslog, at den skulle være plejehjem. Strandberg var følelsesmæssigt knyttet til bygningen, så mange glade minder var knyttet til den. Han ønskede, at ejendommen kunne blive det sted, hvor der holdtes foreningsmøder og fester. Det var hans håb, at hotellet kunne genåbne under Fredensborg kulturuge, der fandt sted i juni 1976:

»Prinsen skal ikke være porno eller jazz eller pop«

sagde han. Han havde nu kun købt hotellet for at redde sine penge.

En måned efter var Prinsen solgt for 810.000 kr. til Fredensborg Byggeaktieselskab bag hvilket *Hans E. Hørdum, Hans Erik Damsgaard, Uffe Jacobsen & Finn W. Andersen* befandt sig. Hans E. Damsgaard synes at have været den drivende kraft; det første han gjorde var at købe inventar til erstatning for det på tvangsauktionen solgte, og det var så heldigt for ham, at hotel Leidersdorff i Hillerød var under afvikling, så her kunne han købe ind.

Pinselørdag 1976 kunne Prinsen genåbne; musikken blev leveret af en diskjockey: Det var meget nyt med et båndshow i 1976. Værter var *Elsebeth & Ivan Jørgensen*. Ivan var udlært kok.

Hans E. Damsgaard var optimist: Hele hotellet er efter istandsættelsen i tip-top stand, sagde han. Han ville arrangere bal for de 35-årige på fredage og reservere lørdag aften for det noget yngre publikum - byrådet godkendte planerne, og Frederiksborg Amts Avis glædede sig over, at der atter var kommet liv i Prinsen.

I 1977 kæmpede Damsgaard med at give Prinsen kulturelle indslag: Malerudstilling af Ib Eisner, Berleburg Bodega planlagde at præsentere en række folkesangere fra ind- og udland, og man startede den 22. juli med Ray Summers; sangerinden Judith Townsend fik en vellykket debutkoncert.

Men økonomien skrantede, og ejerne kunne se, at det ikke kunne gå.

Ejerlejligheder fra 1979

Fredensborg Bygge A/S besluttede at ombygge Hotel Prinsen og udstykke ejendommen i ejerlejligheder; byrådet tiltrådte planen. Inger Lumholt, der var medlem af byrådet valgt af kommunisterne, som spillede en ikke ubetydelig rolle i 1970'erne, stemte imod, hun mente, at det ville være bedre, hvis kommunen købte og indrettede det til medborgerhus eller omsorgscenter.

Planlægningen gik i gang, bodegaen fortsatte et stykke tid. Et drama med knivstikkeri skræmte dog byens borgere. I begyndelsen af 1979 havde man fået løst finansieringsproblemerne, ombyggeriet gik i gang, med ingeniør Damsgaard som byggeleder. Den 22. maj 1979 kunne byggeselskabet annoncere, at nu begyndte salget af ejerlejlighederne.

I august 1979 blev de nye lejligheder rost i høje toner af Frederiksborg Amts Avis.

I 1981 kom turen til vestfløjen, hvor den store sal havde været. Derefter rev man hotellets gamle staldbygning ned og fik mere lys ind på gårdspladsen. Den 3. november 1981 kunne selskabet annoncere de sidste lejligheder til salg.

Ejerforeningen

Nu i 1998 er der 13 lejligheder fordelt på ejendommens tre fløje. Der er en hyggelig gammel forhave og en gård, som begge er ydre rammer for en ikke ubetydelig del af ejernes sommerliv. Der er parkeringsmulighed for ejendommens ejere og en del af vore gæster. Der er kælder under halvdelen af ejendommen.

Ejerforeningen Prinsens Ejerlejligheder blev oprettet den 27. september 1979. Dens nuværende formand er major *Axel Beck*.

Prinsen er et attraktivt miljø - vi måtte vente i tre år før vi i marts 1997 kunne købe en lejlighed.

Nordsjælland har flere seværdigheder, der trækker folk til...

- dig og mig & Wiibroe

Et Billed-Blad,
til nyttige Kundskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmantring,
for alle Stænder.